

Maribor, dne 15. aprila 1901.

POPOTNIK.

Pedagoški in znanstven list.

Ureja
ravnatelj M. J. Nerat.

Letnik XXII.

Št. 4.

Vsebina:

1. Anton Pesek: Šola in alkohol	87
2. D. Martinov: Iz nauka o umobolju	101
3. Dr. Vinko Gregorič: O zdravem stanovanju	112
4. Iv. Šega: Pedagoški utrinki (XV.—XVIII.)	120
5. Književno poročilo: Ocene 123 — Novosti	126
6. Razgled. Listek 127 — Pedagoški paberki 128 — Kronika	128

Last in založba

„Zaveze avstr. jugoslovanskih učiteljskih društev“.

Šola in alkohol.

Spisal Anton Pesek.¹

Poguben vpliv alkohola so spoznali že širši krogi, in vedno bolj se širi „zmernostno gibanje“. Zanimati mora i nas učitelje, saj je vendar alkohol največji in najmočnejši zadržek, da pouk in vzgojevalno prizadevanje vzlic vestnemu in neumornemu delovanju učiteljstva ne uspevata tako, kakor želimo.

Od leta do leta se bolj širi mej ljudstvom kuga pijančevanja, in od leta do leta dobivamo v šolo več — bebecv. Narod propada gmotno in moralno, in ves pouk in vse vzgojevalno prizadevanje postaneta v premnogih slučajih iluzorična. Bebecv, tem pomilovanja vrednim žrtvam strasti staršev, ne more še tako izvrsten in vesten učitelj ničesar niti „v glavo zabit“ niti „v sree vlit“ t. j. njih poučevanje je sila trudapolno in malo- ali brezuspešno; v nadlego so sebi in drugim. Druge, normalno razvite otroke pa potegne pijančevanje, ko jim je šola izbistrila um in ublažila sree, v svoje kalne valove, in vse blago in trudapolno prizadevanje učiteljevo je uničeno za vselej.

Mnogo se je že govorilo in pisalo o nalogi šole, o zadržkih in pospeševalnih sredstvih pouka in vzgoje, a vsa ta razmotrivanja vršila so se večinoma z enega in istega stališča. Oglejmo si zadačo šole s stališča opojnih pijač!

Kaj loči omikanca od neomikanca? Kakšna je razlika med njiju duševno vsebino? V čem se razlikuje duševno stanje otrokovo od odraslega človeka, slaboumnega in divjaka od izobraženca? Kakovost duševne vsebine je ista, saj so nje elementi isti, namreč: predstave, čuvstva in hotenje. — Razločuje jih le razmerje teh duševnih elementov in način, kako se spajajo med seboj.

Pri duševno nerazvitem človeku se vzbude predstave, čuvstva in hotenja v trenutku ter izginejo še v istem hipu, ker jih zopet druge misli, druga čuvstva in hotenja izpodrinejo. Njegova volja je nestalna, v vsakem trenutku

¹ Pri sestavi tega spisa sem rabil: A. Weis-ove članke o alkoholu v listu „Schule und Haus“ in Baer „Der Alkoholismus, seine Verbreitung und seine Wirkung auf den individuellen und socialen Organismus“.

drugačna. Kakšne predstave, oziroma kakšna čuvstva v hipu priplavajo na površje in prevladujejo, takšna je volja. Vse je torej površno, nestalno in nezanesljivo, ker manjka čuvajoče in ravnaajoče nadzorstvo. Takšen človek ni sposoben za nobeno resno delo, ni duševno ni telesno, ker je njegova pazljivost neznatna; nezmožen je, da bi se ukvarjal z eno in isto rečjo dalj časa, da bi se vglobil v bistvo stvari ter si tako izbistril in popolnil predstave; skratka duševno nerazvit človek je otrok trenutka.

Otrok, ko stopi v šolo, še je na tej stopnji duševnega razvitka. Lahko bi izvajal 4z tega konsekvence za poučevanje v elementarnem razredu in sploh na nižji stopnji. Otrok ni sposoben za reden pouk, treba ga je uvesti v šolsko življenje, pripravljati na pouk, (takozvane „pripravljalne vaje“) poučne predmete pogosto menjati itd. Vsakdo mi bode pritrnil, da če bi se učitelj ne oziral na ta dejstva ter jih ne upošteval, posebno v elementarnem razredu, ne bi dosegel nikoli ničesar.

Pri duševno razvitem človeku je vse to povsem drugače, ta ima nadzorstvo nad svojim duševnim življenjem. Prej osamljene predstave so se spojile med seboj ter tvorjajo „inteligenco“, čuvstvovanje je urejeno po določenem naziranju in hotenje je združeno v „značaj“. Vsa osebnost je zadobila trdno jedro, katero se že v tem več ali manj razodeva, da si iz milijonov nanj vplivajočih vtiskov mu prijajoče obdrži in sorodnim pri- oziroma podredi, tuje in nesorodne vtiske pa izločuje in ne vzprejema. Duševna vsebina nerazvitega je anarhična, je pravi kaos, pri razvitem pa je vse lepo urejeno; pri prvem duševni elementi niso organizirani, pri poslednjem pa so.

In šola je, ki organizuje elemente duševne vsebine! To je njena zadača, nič manj in nič več. — Pri pouku si pridobi človek nove predstave, si že pridobljene zbistri in popolni, jih med seboj uredi, podredi oziroma priredi drugim, torej organizuje in si pridobi tako „inteligenco“, ki je nadzorstvo mislim. Vsak lahko vidi iz tega veliko važnost koncentracije in asociacije pri pouku. Le po vzgoji in pouku se uredi čuvstvovanje in se okrepi volja v značaj. Vzgoja in pouk torej organizujeta elemente duševne vsebine: „der Mensch kann nur Mensch werden durch Erziehung. Er ist nichts, als was die Erziehung“ (pouk je itak le vzgojno sredstvo) aus ihm macht“.

Kakšen je pa vpliv opojnih pijač na duševno življenje? Pač gotovo nasproten od istega šole, ker v pijanosti premine čuvajoče in ravnaajoče nadzorstvo, elementi duševne vsebine se zopet razorganizujejo. Predstave, čustvovanja in hotenje se oproste vezi, in zopet nastane v duši anarhija in kaos. Predstave (misli) se „mešajo“, čuvstva „prekipevajo“ in hotenje je nestalno. Pijanec postane zopet brezmiseln, brezskrben otrok, hudomušen, topoglav in zmočen kakor bebec, jezičen ko staro ženišče (v starosti se elementi duševne vsebine zopet razorganizujejo bolj ali manj, in starec in starka se zopet po-

otročita), nasilen in razuzdan kakor divjak. Pogrezne se torej na nizko stopnjo razvoja, in po pravici lahko imenujemo pijanost čutno bolezen in duševno sprijenje in podivjanje.

Šola in alkohol imata torej isti predmet, na katerega vplivata, namreč človeško dušo, vplivata pa diametralno nasprotno. In umevno je, zakaj pijančevanje tako hitro in korenito iztrebi vse sledi vzgoje in pouka iz glave in iz srca pijančevega. Vsak vzgojitelj in učitelj, ki se svoje važne naloge zaveda, mora spoznať, da je alkoholizem naš največji in najmočnejši nasprotnik. To nam potrjuje tudi statistika. V krajih, kjer je ljudstvo omikano, „inteligentno“, kjer ceni in spoštuje šolo, se ne iztoči toliko žganja, nego v krajih, kjer še vlada tema. — Lahko si sedaj raztolmačimo pojav, zakaj so pijanci — neznačajneži, „da bi celó za kapljo vina dušo prodal“, in tudi, ako boče kdo koga za kako reč posiloma pridobiti (n. pr. za tega ali onega poslanca-kandidata), zakaj ga opaja. Pijančeva duša se razorganizuje, in v tem nizkotnem stanju privoli v marsikaj, česar bi trezen „pri zdravi pameti“ nikoli ne storil.

Ako torej opojne pijače tako slabo vplivajo na človeško dušo, kako, da ima ta „sovražnik“ tako moč? Pri vseh narodih so imele in imajo opojne pijače naravnost čarovno privlačnost; imeti morajo nekaj zelo vabljivega in zapeljivega. In tako je tudi.

Naše, takozvano „civilizirano“ življenje je tako komplicirano in v marsikaterem oziru neznosno, gotovo bolj nego necivilizirano. Ni torej nemogoče ali kaj posebnega, da si odrasle in duševno razvite osebe požele tje in tje zopet na stališče brezkrbnih otrok.

Mnogim je neskrbnost nizkega stališča ljubša nego skrbi višjega. „Lieber ein vergnügtes Ferkel als ein trauriger Philosoph“, je geslo mnogih. Večina ljudi sedanje moderne družbe mora živeti v kljub napornemu delu v pomanjkanju. Da si potem svoje muke in skrbi hočejo zadušiti s čašo vina ali žganja, da se vtopijo za eno urico zopet v detinstva neskrben svet — kdo bi jim hotel ali mogel to zameriti? Seveda ne stavimo istih, ki si samo žele nazaj v „blažena leta nedolžnih otrok“, v isto vrsto s — pijanci.

Ta lagoden način, da s pomočjo alkohola zataplja moreče skrbi ter si napravljja „srečo“ (dokler pač traja), to je, kar mora vsak vzgojitelj pobijati.

Isti, ki se navadijo, da rabijo to sredstvo, postanejo s časom nesposobni, da bi mogli s pridom sodelovati za občo korist. Opojne pijače napravijo človeka pasivnega do življenja in njega tirjatvam. Dokler pijanec po vplivu se vzbujajoče opojnosti še misli, čuti se zadovoljnega z vsem v občé in posebej še s svojim lastnim „jaz“. Vse se mu vidi dobro na svetu, nikjer ne najde ni najmanjše reči ali naredbe, ki bi se mu zdela nedostatna, potrebna popravila ali spremembe, ne tare si glave s tem, kako bi se moralo

in moglo to ali ono izboljšati. Vse pijančeve misli in želje streme za tem, kako bi si mogel zopet pridobiti isto čarovno sredstvo, ki mu brez dela in muke olajša življenja pezo, odžene kragulja,

„ . . . ki kljuje sree
od zore do mraka, od mraka do dne!“

in ga dovede v deželo radosti in blaženstva. Njegovo življenje se menjava neprestano od radosti in blaženstva do obupnosti, od zavesti prekipavajuče moči do najnižje slabosti, in v obeh položajih je enako nesposoben in neraben, pa bi s pridom deloval v blaginjo svojo in drugih.

Pri treznem človeku je to povsem drugače. Njemu ni treba nikakega čarovnega sredstva, da pozabi muk in težav, in tembolj se zaveda, da ni vse tako kakor bi moralo biti in bi lahko bilo. Nikoli ne izgubi samozavesti lastne vrednosti in lastne moči in lahko se odloči, da deluje za zboljšanje obstoječih razmer. Ker torej z obstoječimi razmerami ni zadovoljen in si je svest lastne moči, česar obojega je pri vseh reformah najnujnejše potreba, lahko prijakujemo od njega, da bode v resnici tudi resno deloval za zboljšanje razmer, da bode deloval v lastno blaginjo in tudi v korist drugih. Trezen človek ima v mnogo večji meri zmožnost nego pijanče, da lahko postane prosveten človek.

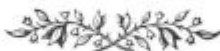
Res je torej, kar je rekel neki globok mislec, da lahko sodimo in moramo soditi višino prosvete naroda le po tem, kako uporablja svoj prosti čas; ga li zapravlja s popivanjem in kvartanjem, ali če ga uporablja v to, da se bavi z izobrazujočimi opravili.

Treznjež je prisiljen, da se na zadnji način razvedruje in ne bode tako zlahka propadel nazaj v svoj nizki jaz, temveč vedno si bode svest, da ima višji, duševen poklic. In če je prešinjten s to zavestjo, skrbel bode vsekdar za svojo nadaljno izobrazbo. Lahko pogleda čez svoj omejen duševni obzor, lahko torej misli na svoje otroke ter skrbi za bodočnost. Nauči se tako prav ceniti visoko vrednost in velik pomen vzgoje in omike, ceniti vzgojitelje in učitelje po njih težavnem in važnem delu. Zanima se čimdalje za širše kroge, oklene se z ljubeznijo svojega naroda in svoje domovine, čuti, da je živ del njiju in deloval bode z navdušenjem za njiju blagor.

Nikdo naj torej ne podcenja visokega pomena in velike vrednosti takozvanega zmernostnega gibanja, kajti le trezen delavec more postati in biti vesten sodelavec pri prosvetnem prizadevanju našega časa. In tega ne sme prezreti tudi učiteljstvo narodnih šol. Učitelj se naj ne omeji le na to, da vestno poučuje, v vsem drugem pa bi se ne brigal za tok časa in čakal, kaj nam prinese bodočnost, temveč baš narobe, porabi naj vsako priliko bodisi v šoli, bodisi zunaj nje, da deluje za prosveto narodovo. Naše mesto je ob strani istih, ki so vneti za izobrazbo narodovo in za njegov napredek, ker nismo samo narodnošolski učitelji, temveč tudi učitelji narodovi.

Vse zmernostno gibanje pa ne bode imelo pravega haska, ako se alkoholizem že v kali ne zamori. Kakor pri vsem drugem, tako je tudi pri tem, da se lože zabrani, nego popravi, saj že pregovor pravi: pijanec se takrat spreobrne, ko se v jamo zvrne.

Videli smo, da vplivata šola in alkohol diametralno nasprotno na človeško dušo, in ako hočem en vpliv oslabiti oziroma odstraniti in zabraniti, je pač naravno, da se to najboljše in najizdatnejše posreči s tem, če se okrepi mu nasproten vpliv. Vsi krogi in slojevi, ki se zavzemajo za zmernostno gibanje, naj ne prezrejo najboljšega in najizdatnejšega sredstva zoper alkoholizem — namreč šole. Podpirajte in čuvajte njen vpliv in ugled učiteljstva; delujte na to, da se bodo točno izvrševale šolske postave in naredbe, da ne bodo samo na — papirju; podpirajte stremljenje učiteljstva za višjo izobrazbo in višjim socialnim stališčem, da bode moglo še bolje in z veseljem, brez duha morečih skrbi delovati za svoj vzvišen poklic ter mu posvetiti vse svoje moči, da mu ne bode treba teh tratiti s postranskimi zaslužki; delujte na to, da se zopet uvede polno osemletno šolsko obiskovanje, da se otrok ne bode odtegnil blagodejnemu „organizujočemu“ vplivu šole baš v istih važnih letih, ko se prične kristalizovati značaj: in zmernostno gibanje obrodi tisočeren sad!

Iz nauka o umobolju.

Češki napisal I. Ulehla,¹ poslovenil D. Martinov.

Četudi so se nazori o duševnih boleznih in njih lečenju v našem stoletju silno izpremenili, nahajamo vendar še vedno mnogih ljudi, ki bi sprejeli povabilo na poset blaznice z ravnoistim čutom, kakor bi šlo za obisk zoologiškega vrta in divjih zveri v njem. Gotovo bi pričakovali, da ugledajo neobičajne stvari, neslične temu, kar se zapazi na ostali človeški družbi in silno bi jih presenetilo vse, kar bi se jim v blaznici resnično pokazalo, vprašajoč, kakor nekdanj Burke, kje se pravzaprav nahajajo v resnici blazni. Pripoveduje se o tem imenitnem filozofu, govorniku in državniku, da je hodil nekdanj po veliki blaznici iz sobane v sobano in se končno obrnil do gospoda, ki ga je spremljal, rekoč, da ne vidi v vsej blaznici niti ene osebe, katero bi bilo možno nazivati umobolno. Tu je poklical vodnik bolnika, ki je zlasti vzbujal Burkejevo pozornost po svojih duhovitih političskih teorijah, in je omenil njegovo iluzijo. Bolnik je začel takoj pripovedovati, kako mu rastejo po vsakem obedu na koži bodežu podobne osti, in govoril je sploh brez vseh vezi misli.

¹ V knjigi „Listy paedagogické“.

Burke se je vsled tega pojava popolnoma prepričal, da niso vsi umobolni takšni, kakor jih predstavljajo Hogarthove slike.

Večinoma so tem slikam popolnoma nepodobni. Malo je takšnih, ki vzbujajo pozornost po svojem pojavu, zadrževanju ali govoru. Več je takšnih, ki presenečajo opazovalca po svojem mrkem pogledu in po mlačnem držanju telesa, tako, kakor bi ne bilo ničesar ne na nebu ne na zemlji, kar bi se jih tikalo, čim drugi niti s pogledom, niti z govorom, niti ravnanjem ne izjavljajo, da bi bili drugačni, nego so ostali ljudje. Toliko bi videl vsak opazovalec po priliki.

Izkušen opazovalec bi videl več, toda niti on bi se ne srečal tu z novim svetom, z novim ljudskim plemenom; našel bi ljudi seveda izpremenjene, toda nikakor pretvorjene. Srečal bi, kakor omenja Esquirol: „iste misli, iste hibe, iste strasti, isti duševni svet; toda v tem nesrečnem domu so vse poteze ostrejšje, barve živejše, sence temnejše, dojmi močnejši, kajti človek se javlja tu v popolni goloti, ker tu ne taji svojih misli, ker ne zakriva svojih nedostatkov, ker svojih strasti ne more pokrivati z ljubeznivostjo, niti svojim grdobam dajati vnanjost, ki slepi in moti. Ako bi katerisibodi opazovalec delj časa prebival v blaznici, da bi se popolneje seznanil z značaji, mislimi in čuti njenih gojencev, gotovo bi spoznal, kako močno se motijo ljudje, ki menijo, da so ti gojenci neprestano sebi in svoji prirojenosti tako odtujeni, da jim nikakor ni mogoče ravnati vsled istih nagibov, kakor zdravim ljudem. Jeli umobolna oseba vsled hudodelstva v preiskavi, tedaj soglašajo sodniki navadno v tem, da ni mogoče govoriti o umobolju, ako se dožene, da je vedel hudodelnika k zlodejstvu eden izmed običajnih nagibov, kakor gnev, maščevalnost, ljubosumnost ali druga strast; toda gotovo ni mogoče pripustiti, da bi takšen hudodolnik, četudi umobolni, ne bil odgovoren za svoj čin. Kakor si predstavlja zakon umobolne, ravna jo ti ljudje ali brez nagibov ali pa po takšnih nagibih, ki ne morejo nikdar priti na misel zdravemu človeku; ako pa ravna pri zlodejstvu po običajnih nagibih, se domneva, da je ravnal pri zdravih smislih in v polni pravi pameti. Ni mogoče se huje motiti. Moderni napredek v lečenju umobolnih ljudi temelji večinoma na poznanju dveh osnovnih resnic: 1. da imajo umobolni ljudje iste strasti, kakor zdravi ljudje, in da jih nagibljejo isti vzroki, stori ti dobro in se vzdržavati slabih činov, kakor zdrave ljudi; 2. da dejstvujejo ti nagibi nanje le v gotovih mejah in da postajajo izven teh mej brezsilni: nadeja na prosep ali plačilo ne dejstvuje, pričakovana ali resnična kazen izvablja samo nerazumljenje in še večje nasilstvo. Vsled pomenljivega izkoriščevanja teh dveh resnic v praksi se je doseglo, da so blaznice danes večinoma tihi in pokojni zavodi, docela nepodobni prejšnjim blaznicam, ki so bile brlogi polni nasilstva in nereda.

In vendar, v kolikor tudi je umobolni človek podoben zdravemu, tako silno se vendar zopet v drugih ozirih od njega razločuje. Naj se je vršila v njem kakršnakoli sprememba, je vendar vidno, da je padel raz visoko stopnjo

ljudske dostojnosti, da ne spada več v človeško družbo, da je izgubil najvišje ljudske lastnosti — te lastnosti, vsled katerih postaja človek to, kar je med zemeljskimi stvori. Naj govore učeni ljudje karkoli hočejo o značaju in obsegu te premembe, nikdar ne izostane globoki vpliv te premembe na običajnega človeka in mu vzbudi globoko v srcu instinktiven čut nezaupljivosti, ako ne resnične protivnosti. Zato tudi zró ljudje na to bolezen drugače nego na druge bolezni, zato imajo umobolje za posebno nesrečo, kakor bi bilo isto nekaka pokora za ljudske prirojenosti, da nekakšnega zlodejstva. Ti čuti nam premo vzbujajo spomin na način, kako se vedejo nižje živali, da, tudi divji narodi napram svojim bolnim — izločujejo zboleli člen, ki ne more delati in izpolnjevati svoje dolžnosti, iz družbe, kar se mora shvatati le kot zanimiv slučaj naravnega izbora. Kakor zapuščajo ali odganjajo živali in divjaki, ki se podajo na dolgo pot, bolnega druga, ker bi jih ne mogel dohajati in jih zadrževal pri potovanju, tako so i omikani narodi do nedavna odstranjevali in zapirali v temne ječe takšne sodruge, ki so z razumom izgubili tudi silo, braniti svoj lastni život, in čijih prisotnost se je smatrala v družbi kot breme, kot sramota, kot nevarnost, da bi v brlogih brez spominkov poginili.

Silno žalostno poglavje v ljudski zgodovini je ono, ki popisuje, kako kruto se je postopalo z duševno bolnimi ljudmi v minolih stoletjih. Če tudi pripada na srečo to poglavje minolosti, je vendar velevažno in neobičajno poučno, proučavati vzrok in začetek tega barbarskega početja z bolnimi, kajti vsi narodi niso ravnali ž njimi enako. Naopak je vzknilo to barbarstvo iz nevednosti in babjeverstva temnih vekov krščanske Evrope. Naj ne govorimo o tem, kakšnih nazorov so bili stari, omikani narodi, četudi vemo, da so stari Grki razumno shvatali duševne bolezni, jih imeli za bolezen, ki se mora lečiti z zdravniškimi sredstvi in нравnim vplivom, in tudi po takšnih nazorih z bolnimi postopali. Njih dramatiška dela seveda strašno slikajo bolnike kot zasledovane po božji jezi, a to pesniško slikanje se ne sme jemati za merilo njih poznejega znanstvenega poznavanja duševnih bolezni. Bilo je tedaj kakor sedaj in gotovo vselej v zgodovini ljudske družbe, da so resni mislitelji zametavali bajke in praznoverstvo širokih slojev naroda. Pravo merilo za grški duh moramo iskati v Platonovi psihologiji, v znanstveni sestavi Aristotelovi in lečnih doktrinah Hippokratovih.

Ta izvenredni zdravnik in mislec zametuje brezpogojno mnenje, da bi bila ena bolezen bolj božjega nastanka nego druga. Pravi najpreje, da pripisujejo Skiti nastanek in vzrok nekaterih bolezni božjemu vplivu, na kar izrazi svoje mnenje, da te bolezni kakor vse druge niso nič manj božjega nastanka nego druge bolezni, da ima vsaka svoj telesni značaj, in da se nobena bolezen ne pojavlja brez takšnega posebnega značaja. Zlasti v tem, kar pravi Hippokrat o duševnih simptomih različnih bolezni, javlja se tako znamenit vpogled in takšno zdravniško izkustvo, kakršno se še za naših dob redkokrat pojavlja. Jasni in pravilni nazori o boleznih so povzdignile tega

odličnega opazovalca v vzor za vse naslednje čase. On opozarja n. pr. na telesno brezčutnost umobolnih, na duševno vzburkanost, ki nastaja vsled strahu ali težke skrbi, opozarja na zvezo med melanholijo in epilepsijo, na kritiško važnost hemoroidalnih nerednosti pri duševni bolezni. Kakor ni bilo praznoverstva v teh besedah, tako ni bilo surovosti v njegovih lečnih metodah.

Toda razsvetljeni nazori so zapali porablivosti. Visoka estetiška naobrazba in krasni razvoj misli stare Grške, sta se izgubila v temi in barbarski surovosti srednjega veka, grška filozofija je utonila v valovih praznoverja in nevednosti. In kjer je ostal nekakšen ostanek proučavanja, tam ni bilo to nič drugega nego pustiti prepri za prazne besede in prazne črke, duhaprazne skolastiške igračice in druge plodi metafiziškega misticizma. Poleg tega so se slepo klanjali Aristotelovi avtoriteti, ne da bi pazili vsaj malo na metode tega filozofa ali na dejstva, na katera se on opira. Niti najmanjši poskus, opazovati prirodne pojave, se ni objavil. Ti preiskovalci so povpraševali le lastni um, kot edini orakel, a tako ni bila filozofija ničesar nego predivo praznih besed. S takšno filozofijo roko v roki je stopal tedanji blodni nazor o vzajemnosti telesa in duše. Na telo so se ozirali kakor na nesnažno in gadno stvar, kakor na ostudno ječo ljudskega duha. V takšnem ozračju ni bilo mesta za zdrave teorije duševnih bolezni. Te bolezni so se naopak pripisovale nadnaravnemu vplivu: božjemu ali hudičevemu. Ako je ravnanje zblaznelega imelo pobožni značaj, je li bilo življenje umobolnega človeka žrtvovano nekakšnemu neobičajnemu kesanju, imeli so takšnega bolnika za vrhunec človeške popolnosti. Toda češče so menili, da je norec obseden po hudiču ali drugem hudem duhu. S takšnim bolnikom so postopali ljudje tako, kakor bi imeli opraviti z živim hudičem, samo da bi se dal ta uloviti. Ako niso obsodili umobolnega na smrt kot brezverca ali hudodelnika, so ga vrgli v ječo, kjer je moral v železje vkovan ležati na slami, kamor so mu podajali jedi skozi mrežo in tudi slamo vlačili skozi mrežo. Bolnika so gonili z ležišča z železnimi proti ali drugim podobnim orodjem, sploh pa so ž njim huje ravnali nego z divjo zverjo.

Zgodovina potrди dejstvo, da se praksa še dolgo vzdržuje in ohranjuje, ko je teorija, ki je uvela to prakso v veljavo, že davno izgubila ljudsko zaupanje. Ni torej, da bi se čudili, da se je z umobolnimi ravnalo še tedaj kruto, ko ljudje že niso več verjeli v hudičevo obsedanje.*Toda čudno pa je, da se je z umobolnimi i v našem stoletju po stari navadi postopalo. To nasprotstvo se da nemara razjasniti s tem, da so vladali ljudsko dušo doslej metafiziški nazori o duši, ko je induktivno proučavanje že davno doseglo nadvlado in veljavo v ostalih predmetih ljudskega znanja. Teologija in metafizika sta se pobotali v obrambo skupnih zajmov, da bi sami vladali v duševnem svetu in se skupno protivili napredku induktivnih proučavanj. Razstališče nauka s prirojenosti človeškega uma in na njega razmerju k človeškemu telesu se je naziralo induktivno proučavanje za nemožno in proglasilo bilo se

za brezbožnost, proučavati pojave duševnega življenja s fizikalnimi sredstvi za bogoskrumbo. Kdorkoli bi bil izgovoril mnenje, da se more vstopiti v najnotranja naravna središča skozi priprosta in nizka vrata telesnih funkcij, tega bi bili nazivali kot prenapetega oboževatelja telesa, ki je vendar polno nečistosti, strasti, zemeljskega pokolenja, in za poniževalca duše, ki je čist božji stvor in deležnica božanske neumrjčnosti. — Gotovo je lahko spoznati, da ni nobeni krivi nauk prinesel človeštvu toliko nesreče in toliko zla, kakor ta teologiški nauk o vzajemnem razmerju med telesom in dušo.

Toda tudi duh metafiziške spekulacije je zavidal prirodznanskemu proučavanju duševnih funkcij. Kajti metafiziki so i tedaj, ko so se rešili golih besednih preprirov in začeli opazovati duševne pojave, storili to po popolnoma enostranski metodi; bil je to brezizjemno sistem duševnega samoopazovanja. Vsak metafizik je opazoval svojo lastno dušo in razglašal za filozofijo to, o čem je menil, da je tako opazil. Vnanje opazovanje duha o vseh njegovih različnih pojavih, takisto tudi telesne pogoje vse duševne funkcije so popolnoma zanemarjali. — Ker se je pridobivalo vse znanje o duševnih funkcijah po opazovanju lastnega notranjega, so naravno sestavljali ljudje svoje mnenje o teh funkcijah iz samega lastnega dosedanjega izkustva, koje so potem uporabljali tudi v presojevanje duševnega stanja bolnih ljudi. Čuteč, da imajo sami spoznanje dobrega in zlega, moč hoteti dobro in izogibati se hudemu, niso nikdar dvomili, da imajo i bolnourni ljudje enako jasno spoznanje in enako močno voljo, da bi mogli vladati svoje neurejene misli in čute, ako bi hoteli. Ječe, verige, biče in druga sredstva so torej stalno uporabljali kot pripomočke za poboljšanje. Nasledek tega je bil, da so spremljali umobolje pojavi, ki se danes ne ponavljajo več, ker isti niso bili samo izplodek umobolja, ampak izplodek umobolja in neznosnega prebivališča. — Sploh pa smo prisiljeni izjaviti, da ljudstvo ni navezano, v kolikor se tiče znanstva o duševnih boleznih in njih uspešnem lečenju, na nikakšno hvalo teologiji in metafiziki, ampak da je naopak izkusilo po njem mnogo blodov in mnogo bolnega trpljenja.

Šele ko so ljudje spoznali, da je umobolje bolezen, koje je mogoče zmanjševati ali lečiti kakor druge bolezni, šele ko so se povrnili na stališče, katero so že zavzemali stari Grki, šele tedaj so se začeli oproščati lancev blodne teologije in metafizike. Toda ta emancipacija niti danes ni popolna. Na mnogih straneh se še javlja, seveda brezuspešno, goreče hrepenenje in trudapolno napetje vseh sil, da bi se obranil takozvani nravní smisel in smisel volje od prirodznanskega proučavanja najvišjih duševnih funkcij.

Kdorkoli ima proučavati v našem veku duševne bolezni, ta že več ne dvomi, da ima opraviti s pokvarjenim delovanjem telesnega organa — možgan. Naj čuva katerokoli prepričanje o lastni prirojenosti duše in nje neodvisnosti od tvarine, to pripušča danes vsak, da se nje pojavi vršijo po živčni sestavi in da pripadajo vplivu teh delov živčne stave, kateri jim služijo. Jeli so ti

deli zdravi, so dotični pojavi duše takisto zdravi. Umobolje je torej predvsem bolezen možgan, bolezen najvažnejših živčnih središč v možganih, bolezen, ki spravi misli, čute in funkcije bolnega človeka tako v nered in zmotnjavo, da ga čini nezmožnega za življenje.

Pri lečenju umobolja poskuša torej zdravnik delovati na bolne živčne elemente z istimi sredstvi, ki so mu pristopni. Toda išoč ta sredstva, spoznava zdravnik kmalu, s kolikerimi organi in telesnimi funkcijami mu je računati. Ako bi nazivali dušo kot funkcijo možgan, vedlo bi to k mnogim nesporazumkom, če bi se pri tem domnevalo, da so možgani edini organ duševne dejavnosti. Ni ga v telesu organa, ki bi ne bil v tesni zvezi z možgani. Nemirno srce povzročuje ozkost in strah, bolna jetra povzročujejo slabo voljo. Tako izpričujejo mnogi razlogi, da ima vsak telesni organ poseben vpliv na konstitucijo in duševno funkcijo, vpliv, ki se doslej ne da znanstveno določiti in razložiti, ker se tiče onega neizvestnega duševnega življenja, ki je osnova vsega tega, kar vedoma čutimo in mislimo. Ako bi srce nekega človeka položili v prsa drugega človeka, nemara bi ne nastala nobena izprememba v krvnem toku, a gotovo globoka izprememba v njegovem duševnem značaju. Tako močno je fiziološko delovanje posameznih organov na vse telesno zdravje, da smo prisiljeni shvatati dušo pri fiziološkem studiju za funkcijo celega organizma, ki obsega vse telesno življenje.

Proučevanje bolne duševne dejavnosti je imelo ta posebni nasledek, da se je pojasnilo, kako znamenito je poznati delovanje gotovih organov na konstitucijo in funkcijo človeške duše. Patološki slučajji motenih funkcij so nam podali poučenje, kojega ni bilo mogoče doseči po samem opazovanju gladke in pravilne dejavnosti zdravega organizma. Zato moremo danes tudi trditi s popolno gotovostjo, da ni dovolj proučevati dušo samo z opazovanjem lastne osebe. Kakor se je to dogodilo v minolih dobah, tako bi moralo i v bodočnosti nastati mnogo zmot, hib in napak iz takšne nedostatne in enostranske metode. Radi teoloških in metafiziških nazorov o duši in zato, ker se je pestovalo proučevanje duše docela drugače nego vsa druga proučavanja in opazovanja znanstvenih predmetov, so zanemarjali tisti filozofi, ki so premišljevali o posebnostih ljudskega duha, pojave zmotene duševne dejavnosti do nedavna docela, ker jim ni prišlo niti na misel, da bi se mogli tikati pojavi umobolja bolezn duha. In ko bi bili poskusili opazovati te pojave, tedaj bi se bilo pokazalo, da njih metoda v ta namen sploh ni pripravna. Zato še ni dolgo, zato šele od tistih dob, kar se je spoznala prava osnova in prirojenost duševnih bolezni, kar se nazirajo umoboljni ljudje kot bolni ljudje, nastajajo poskusi, uporabiti silno znameniti material, kateri smo pridobili s tem opazovanjem, v zgradbo induktivne vede o človeškem duhu. To pa je danes že nedotakljiv aksiom, da je fiziološka metoda temeljni pogoj za znanstveni nauk o duši in za resno poznavanje duševnih bolezni. Toda treba je obračati svojo pozornost takisto na prvo okolnost.

Ljudem ni dano, da bi ko mnoge živali uveljavili takoj po svojem rojstvu vse svoje duševne sile. Dolgega in potrpežljivega vzgojevanja je treba, da se razvijejo zmožnosti, ki so skrite v človeku. Takšna vzgoja pomeni z ozirom na telo napredujoč razvoj teh živčnih središč, ki služijo duši in njenim pojavom. Četudi stane človeka mnogo dela, predno se nauči hoditi in govoriti, je vendar natančno misliti tako trda in težka naloga, da odhaja mnogo ljudi v drugi svet, ki se niso naučili niti misliti. Ako se vsled rane ali bolezni oskruni oni del možgan, ki pomaga izraziti misli z besedo, kakor se zgodi pri afaziji, tedaj se mora učiti takšna oseba polagoma zopet govoriti v svojem rodnem jeziku. Takšna oseba je podobna otroku, ki se uči govoriti, ali tistemu, ki se uči tuj jezik. Ona mora vzgojiti druge dele možgan, da izpolnjujejo zadačo, koje v to določeni del ne more izpolnjevati.

Vzgoja, katero človek prejme, ima torej velik vpliv na rast razuma in na kakovost značaja. Kaj postane človek in kaj bode delal, se določi do znatne mere s tem, kar se je storilo, da bi se uvedle njegove zmožnosti v polno dejavnost. Toda naj si bo moč vzgoje še tako velika, je vendar strogo omejena, je omejena po prirojeni dovzetnosti in more dejstvovati le v ožjih ali širjih mejah povzročilnega redu. — Kakor ni mogoče trn tako oplemeniti, da bi nosil grozdje, kakor ne nosi glog fig, ravnotako ni mogoče, da bi se zemljan povzdignil nad svojo naravo, in vsekdar ostane nemogoče, postaviti razumno in popolno trdno zgradbo na slabe naravne temelje. Sploh, vzgoja more dejstvovati deloma na pogojih narave ali individualne organizacije; ona ne more naučiti človeka letati kakor ptič, videti kakor orel, tekati kakor hrt, more samo oprostiti spon prirojeno zmožnost — ne more napraviti Sokrata in Shakespeara iz vsega, kar se narodi.

Astrologi, ki so ugibali raz zvezde osodo človeštva, so si bili svesti gotovosti ljudske osode, četudi niso slutili, da temelji osoda na tem, kar je prejel kot dedščino po stariših. Niti z mikroskopom, niti s kemiško reakcijo, niti z drugimi sredstvi, katerih se poslužuje sedanja veda, se ne more razločevati človeško jajce od jajca kateregasibodi četveronožca. In vendar je popolnoma gotovo, da je vrojeno onemu jajcu nekaj, iz česar se za prijaznih pogojev razvije človeška podoba, kakor ima drugo jajce nekaj vrojeno, iz česar se ob istih pogojih razvije živalska podoba.

Človeškemu jajčecu ni samo vrojena osoda roda, ampak tudi posebna lastnost, ki mu zagotavlja posebno osobito osodo. Vsak posameznik se razločuje v nekaterih stvareh od vsakega drugega posameznika, ki bistvu je, je bistvoval, ali bode bistvoval. To ni razloček, ki ga je povzročila vzgoja ali okolnosti, ampak v temeljih različna narava, ki se ne da izkoreniniti niti po okolnostih, niti po vzgoji. Postavite dve ravno rojeni osebi v iste okolnosti in ravnajte ž njimi enako, nikdar ne bodeta imeli enakega značaja in enakih duševnih zmožnosti, kakor ne bodeta imeli enakega obličja: vsaka stoji pod nadvlado naravnega evlučnega zakona, pod nadvlado iste evolucije svojega rodu in

svojih prednikov, čijih naslednica je, niti ne more postati drugačna, kakor ne more postati iz doba brest, četudi bi posadili njiju seme v isto zemljo, ogrevali ga z istim solncem, namakali z istim dežjem; vsak izmed njiju pokaže različnosti, ki se javijo, kadar napreduje prirojeni razvoj, kot karakteristiški znaki svojega rodu.

Da določuje in omeja dediški vpliv značaj posameznika, se je pripoznavalo več ali manj v vseh dobah. Salomon je pripoznal to za posebno za slugo dobrega človeka, da se prenašajo njegove dobre lastnosti na otroke njegovih otrok. Ravno tako se je pripoznavalo v starem zakonu, da prehajajo grehi očetovi na otroke do tretjega in četrtega pokolenja. Ne da bi se grehi staršev pojavili na otrokih v ravno isti podobi ali v drugi podobi, ki bi se dala spoznati. Toda te hibe bodo plavale v toku rodbinskega razvoja, se bodo pojavljale včasih na vrhu, včasih se bodo skrivale in tajile pod površjem, dokler se ne bodo nevtralizovale z modrimi ženitbami ali pa dokler ne prispe do patološkega obrata, ki povzročuje propast in pogibelj vsega rodu. Institucija kast je nastala vidno iz poznanja velike sile dediškega vpliva na ljudski razvoj. „Blagrujte se“, pravi pisatelj knjige Religio Medici, „ne samo da ste se porodili v Atenah, ampak ako hvalite nebo, hvalite ga najbolj zato, ker ste se narodili od poštenih staršev, da je bila zmernost, vljudnost, pravico-ljubnost z vami v istem jajčecu, da je rasla z vami ob enem v materinem telesu in prišla z vami vred na svet. Na takšnih temeljih lahko gradite čednosti in srečno življenje in tudi lahko v njem vztrajate.“

Ako opazujemo, koliko skrbi in premišljevanja posvečujejo ljudje izboru in gojitvi konj, krav in psov, nas obhaja groza, če vidimo, kako malo se brigajo za poboljšanje svojega lastnega roda. Dobro zaznamujejo, kako se dobre in slabe lastnosti v živalih podedujejo, a ravnaajo tako, kakor bi isti zakoni ne imeli nobenih moči do človeka.

Kdor meni, da imajo vsi ljudje, ki so dosegli gotovo starost in imajo pamet, isto sposobnost shvatati pravne zakone, jih razumeti in jih slušati, ta se ne primerja s tem, kar nam pričuje opazovanje ljudi sploh in bolnih ljudi posebe. Naopak, mnogo je ljudi, ki niso topi niti umobolni, a katerim se mora vendar prisojati manjša odgovornost za izvršene čine nego ostalim povprečnim ljudem. Učili so se spoznavati iste resnice ko ostali ljudje, takisto tudi razumejo te resnice popolnoma dobro, a te resnice niso postale deli njih značaja. Te naučene resnice se nikdar niso vglobile v njih misli, kakor so se vglobile v zdrave, pravilno ustrojene duše. Človek ni razuzdan radi tega, ker pozna nekakšen prospeh ali blaženost, izvirajočo iz razuzdanosti, ampak zato, ker ima njegov značaj to naklonjenost, ki mu spreminja dobro v zlo in zlo v dobro. Najtreznejši in najbolj izkušeni ravnatelji kaznilnic pridejo preje ali pozneje do prepričanja o popolni brezupnosti, popraviti te, ki delajo hudo po navadi. „Hudodelniki ljubijo svoja hudodelstva“, pravi Mr. Chesterton. „Žalostne resnice in izkustva me silijo povedati, da nima devet desetih hudo-

delnikov po navadi niti želje niti naklonjenosti, da bi pozabili na zlodejni tek svojega življenja. — „Gospod, kako rad kradem! Kako ljubim krađež! Ko bi imel tisoče, ne bi hotel biti kaj drugega nego tat!“ mi je pravil nekdanj mlajši moj gojenec.“

Iz doslej nepopolnega proučavanja životopisov posameznikov in celih rodbin se je dalo vsaj to dognati, da je hudodelnost mnogokrat prirojena. Kakor prejme človek pečat telesne podobe in telesnega značaja po svojih starših, tako prejme po njih takisto pečat njih hudobnih strasti in naklonjenosti. Pravi hudodelnik kakor pravi pesnik se ne vzgoji, ampak se rodi. To potrjuje staro izkustvo, katero potrjujejo tudi v polni meri novejša opazovanja. Mnogi ljudje, ki nimajo dostatnega izkustva, bodo nemara to resnico zame-tavali, se bodo opirali ob staro svoje doktrinarstvo in bodo imeli za brez-verstvo uk, ki oglašča, da more človek podedovati po svojih starših smisel nenravnosti mesto nravnosti. Toda dolgo se tem priznanim resnicam ne mo-remo zoperstavljati, in takisto ne resnicam o udobnosti in potrebnosti pri-rodnega redu. Ni v vsemiru niti slučajev niti izjem, hudodelnost pa in bolezen duše se istotako urejajo po duševnih zakonih in sami takisto osvedočijo bistvo pripravnega redu. Hudodelniki in umobolni so izdelki, kakor parni stroji ali pralni stroji, samo da so napredki v organiški delavnici tako zavozlani, da jih ne moremo zasledovati.

Kdor je začel proučavati hudodelnika, vsak je zapazil, da je poseben razred hudodelnih bitij, ki žive vkupe v posebnih hudodelniških delih v naših velikih mestih. Žive v netreznosti, v razuzdanosti in prostopašnosti, ne brigajo se za zakonske vezi niti za krvne sorodniške razmere. V teh delih se rodi neprenehoma novo in novo pokolenje degeneriranih bitij, vedno novo in novo pokolenje hudodelnikov. Nadalje je mogoče opazovati, da tvori ta vrsta rojenih hudodelnikov spremenjeno ali bolno vrsto ljudskega pokolenja, ki se odlikuje po posebno nizkih telesnih in duševnih lastnostih. Ti ljudje se tako dobro ločijo od poštenih ljudi, ki so dobro vzgojeni, da jih more skušan uradnik policije ali kaznilnice takoj do enega izbrati iz kateregakoli velikega števila ljudi v cerkvi ali na trgu. To so čudni ljudje, s pohabljenimi glavami, okorno postavo; so glupi, leni, brez energije in često epileptični. Žene so grde, brez vsake vablјivosti. Otroci so brez vsake naobrazbe, nimajo niti pazljivosti, niti zmožnosti, uporabiti pridobljeno znanje. Imajo silno slab spo-min. Bruce Thomson, ki je imel priložnost opazovati na tisoče jetnikov, pravi o njih, da se odlikujejo po popolnem primanjkljaju estetiškega in nramnega čuvstva, on jih naziva v obeh smereh glupine. Njih nramna brezčutnost je takšna, da izgubijo v trenutku nramnih skušnjav vso oblast nad seboj. Med pet sto morilci, čijih življenje mu je bilo predmet podrobnega opazovanja, jih je bilo jedva troje, na katerih je zapazil nekakšna znamenja človečnosti.

O telesnem zdravju teh ljudi pa trdi znan zdravnik, da je silno malo takšnih, ki bi umrli samo za eno boleznijo; navadno je vsak telesni organ

teh ljudi bolj ali manj bolan in mnogokrat se nam je čuditi, da se v tako porušeni stavbi še sploh nahaja življenje. Največ trpijo na tuberkuloznih in živčnih boleznih. Njih npravna prirojenost je enako bolna.

Pri sodbi propalih ljudskih bitij in njih propale npravne dejavnosti je treba, da se popolnoma osvobodimo metafiziškega merila o npravni odgovornosti in stopamo samo po prirodoznanski poti, po poti opazovanj in indukcije. Metafiziška teorija, ki nazira človeka kot abstraktno bitje, ki je nadarjeno z gotovo množino npravne sile, se tako malo vjema z resničnostjo, kakor nauk, da bi bil vsak človek nadarjen z gotovo množino razumne sile. Kakor sploh v prirodi, tako bistvujejo tudi tu najrazličnejše stopnje shvatanja od najostrejšega dovtipa do najnižje gluposti, in slično najrazličnejše stopnje npravne sile, od najmočnejše energije najnpravnejše volje, do popolnega nedostatka npravnega smisla. Toda razum in npravna sila nista popolnoma odvisna drug od drugega; izkustvo dokazuje, da je včasih oster in razvit razum spojen z nedostatno npravnostjo in slično popolna npravnost z nedostatkom razuma. Takisto nahajamo dežele, kjer se srečavamo v nekaterih krajih z manjšim delom blaznivosti in večjim delom hudodelstva, v drugih krajih pa z več blaznivosti in manj hudodelstva.

Sploh ni mogoče potegniti ravne črte in trditi, da so vse osebe na eni strani zdrave in npravne, vse osebe na drugi strani pa nezdrave in nenpravne. Naopak se nahaja nekakšna mejna pokrajina med zdravimi in nezdravimi ljudmi. Izkustvo dokazuje dovolj jasno, da je mnogo oseb, ki niso bolne, a javljajo takšne posebnosti v mišljenju, čutenju in značaju, da se po njih znatno razločujejo od drugih povprečnih oseb in privlačujejo nase pazljivost poslednjih. Oni morebiti niso istinito bolni, a oni izhajajo iz rodbin, kjer eksistirajo blaznivost ali druge duševne bolezni, in nosijo na svojem značaju in na svojem ravnanju pečat tega posebnega dedstva. Imajo resnično označen umobolni temperament.

Ni treba posebno omenjati, da so ljudje, ki imajo prirojeno naklonjenost za duševne bolezni, v sicer enakih okolnostih manje oboroženi za boj za življenje. Njih živčna središča se nahajajo v nestalnem ravnotežju in zato njih duševne funkcije mnogo lože pridejo v nered. Je li moteno ravnotežje funkcij, ne pridobivajo lahko in hitro, kakor popolnoma zdrave osebe, zopet staro ravnotežje, ampak morejo pridobivati bolj stalno ravnotežje samo v degeneriranih funkcijah tako, kakor če razpada višja organiška spojina, ako se spreminja, v posamezne svoje elemente, v enostavnejše in stalnejše spojine, n. pr. živalsko telo pri gninjenju v ogljikovo kislino, vodo in dušik.

Sicer pa imamo mnogo stopenj podedovane predispozicije. Pri nekaterih osebah je tako majhna, da bi nje navzočnosti nikdar ne slutili, dočim se javlja pri drugih vidno v podobi bolnega temperameta. Takisto v rodbini ne podlega vsak člen bolnemu temperamentu, četudi vladajo v rodbini živčne ali duševne bolezni, naopak: mnoge osebe, ki so imele bolnega očeta ali mater,

ne javijo na sebi nikakršnih telesnih ali duševnih posebnosti. Toda četudi se podedovana duševna bolezen pri njih ne kaže, ona vendar v njih dremlje in se pokaže natančneje pri katerisibodi poznejši generaciji. Čim podrobneje proučujemo duševne zmote in njih vzroke, tem jasneje se nam javijo učinki dediških posebnosti, ki provzročujejo vedno težje in težje živčne bolezni v potomstvu. „Kako se je to le moglo prigoditi?“ vprašujejo vedno iznova prestrašeni starši zdravnika, ki zapazijo jasno in vidno v njih fiziognomiji, v njih kretnjah, posebnih idejah in čutih nezmotljivi sled pravega vzroka. Ako bi imel kratko in natanko odgovoriti, bi rekel: „Vzrok osodne nesreče je patološki razvoj vaše prirojenosti.“ Sploh pa je treba tudi vedeti, da vede dediško pomnoževanje tam, kjer je prestopil bolni značaj gotove meje, k popolnemu poginu, ako se ne izvrši nekakšen prijazen obrat. To napredovanje duševne bolezni konča navadno s popolno glupostjo, z idiotizmom, katerega spremljata navadno impotenca in sterilnost.

A treba je posebno poudarjati, da živčna bolezen v svojih manj znatnih formah ni ravno tako veliko zlo, kakor bi se nemara sodilo pri površnem opazovanju. Ako se bolj zamislimo in vglobimo v ta predmet, se začudimo, videvši, koliko originalnih ljudi, koliko talentov, da celo geni jev je prejelo človeštvo, ki so bodisi proizhajali iz rodbin, v katerih so bila tla pripravna za duševne bolezni, ali pa bili sami k tej bolezni naklonjeni. Takšne osebe znajo iskati in najti stranske poti misli, katerih mnogo znatnejši intelekti niso zapazili, znajo razsvetljevati od tu predmete s stransko svetlobo in tako razkazovati na njih neznane in nepričakovane lastnosti in razmere. Ta duševna naklonjenost se zapazi tudi na takšnih posameznikih te vrste ljudi, ki se ne odlikujejo s posebnimi duševnimi sposobnostmi. Toda oni imajo nov, poseben način opazovati stvari, oni ne stopajo po izhojenih cestah in potih, niti se ne brigajo za to, kar mislijo in čutijo ostali ljudje v takšnih okolnostih. V svojih presodkih javljajo neko gotovo pristnost in nemara i neobičajnost, a to često že v prvem otroškem veku. To se včasih javi v posebni nadarjenosti si izmišljati besedne igračice, čudne dovtipe in šale, kakršnih bi druga oseba ne izmislila do smrti. Kar se tiče nabožnosti so oni ali bolj pravoverni ali pa manje verni nego ostali ljudje, četudi niso stalni in često padajo iz enega ekstrema v drugega. Včasih se odlikujejo po posebno močnem čutu in silnem razumu, se drže z vso žilavostjo privzetega prepričanja in ga razširjujejo z veliko silo in gorečnostjo. Nadarjeni in oboroženi s fanatizmom, ki jih goni napram izbranemu smotru brez ozira na katerekoli težave in zapreke, postajajo koristni reformatorji.

Človek zdravega, globokega razuma in obsežnega znanja, ako se ozre na zgodovino ljudskega razvoja in na skromne njegove začetke, ako določa vrednost posameznih prejšnjih nazorov, ki tako silno nasprotujejo našim nazorom in bodo še huje nasprotovali nazorom bodočega pokolenja, in ko še dalje uvaža negotovi konec vsega človeškega dela pod solncem — ne more

se z lahka odločiti, da bi uničil z vso silo to, kar se mu dozdeva pomota, niti propagirati z vso silo in z vsem zelotstvom tega, kar se mu dozdeva pravilno, ampak raje vpraša s hladnim, filozofskim mirom in premislekom: „Kaj je resnica?“ in ostaja pokojen v burjah, katere povzročajo vročekrvni nasprotniki.

Bolan temperament torej ni v vsakem slučaju zlo, kajti včasih se nahaja v silno koristni, ljudstvu uspešni obliki, toda gotovo je, da je onemu, kateremu pripada, vedno manj ali bolj nevaren. Zaupanje in delo, katero žrtvuje reformator svoji misli, varuje njega samega duševne bolezni, ki bi se ga drugače nemara gotovo polastila. Ako pa ga izpostavimo močnemu navalu neprijaznih vnanjih okolnosti, nesrečnim dogodkom, telesnim bolečinam, tedaj mnogo laže pade in izgubi duševno zdravje, nego človek z zdravim telesom; tudi vzgojno delo je v tem slučaju mnogo težje. Prirojeni nagoni bolnega temperamenta se javijo takoj v zgodnji mladosti ter zahtevajo pozornost in disciplino, kakršne ne more vsak vzgojevalec posvetiti takšnemu otroku in kolikor je nikdar ni obsežene v rutini običajne vzgoje. Iz tega sledi, da se prirojeni značaj v važni dobi telesnega in duševnega razvoja, v kateri se more mnogo storiti za popolnjevanje značaja, bodisi mnogokrat po indiferenci in nedostatni pozornosti, okrepi ali pa preneglo ustavlja in zamori.

In ko bi se tudi takšno dete izročilo primernemu vodstvu, vendar ni pričakovati trajnega poboljška. Ne da se popraviti za edinega življenja, kar se je izcimilo po mnogih pokolenjih.

O zdravem stanovanju.

Poročal pri zabavnem večeru „Ljubljanskega učitelj. društva“
primarij dr. Vinko Gregorič.

„Vorzubeugen dem Unheil
gibt uns das Wissen die Macht.“

Stemi besedami sklene svetovnoznani zdravnik dr. Esmarch svoj uvod, katerega je spisal na čelu knjige „Die Gefahren im eigenen Hause“ mestnega inženirja v Kiel-u H. Wansleben-a. Zdravje je prvi pogoj obstanka in napredka človeškega rodu. Zaradi tega pa strni, reči smem, veda v prvi vrsti po sredstvih, kako je mogoče ohraniti naše truplo zdravo, varovati ga škodljivosti ter mu dati take pogoje razvoja, da zamore v njem delovati duh v korist in napredek človeštva. V tem poglavju tiči tako velikanski del socialnega vprašanja in pravega napredka, da bi se moral vsakdo, kdor hoče

dandanes, ko živimo v dobi praktičnih socijalnih preosnov, javno delovati, temeljito baviti s tem vprašanjem, kako se naj na podlagi vede in znanosti varuje človeštvo preteče mu nevarnosti. To dejstvo velja v prvi vrsti za tiste, ki si sami pomagati ne morejo. Socialno vprašanje se ne bo nikdar rešilo v tem smislu, da nastopi komunizem in da se bodo vsi postavili pod eno mero. To je po človeški naravi nemogoče. Toda doseči se da s pomočjo javnih zastopstev, da se gospodarsko slaběji varujejo oškodovanja, in da v tem slučaju, ko postane poedinec nezmožen si pomagati, nastopi občina, dežela ali država, ter mu uredi pogoje obstanka tako, kakor to zahteva — človeštvo. Kdor razpolaga z bogatimi sredstvi, ta si sam lahko pomaga. Gospodarsko slaběji se pa mora podpreti, in v tem tiči rešitev vsega socialnega vprašanja, in pravi napredek človeštva.

V dosego tega namena združiti se pa morajo vsi stanovi. Vsak stan mora v svojem delokrogu v to delovati. Posamezni stanovi pa sestavljajo javne zastope. V tem smislu hočem danes kot zdravnik spregovoriti nekoliko besedi o pogojih zdravega stanovanja.

V treh slučajih smo vsi enakopravni. Nagi pridemo na svet, ako zbolimo, nas boli vse na isti način, berača isto tako ko bogatina, in smrt nam je vsem enako določena. Zaradi tega je gotovo opravičeno, ako zahtevamo od javnih zastopov, da umevajo pereče vprašanje higijene, ki obvaruje reveža, kateri si pomagati ne more, bolečin in bolezni, isto tako ko bogatina, ki razpolaga z bogatimi sredstvi.

Doba človeškega življenja je kratka. Polovico te dobe preživi človek v svojem stanovanju. Umevno je torej, da se mora pozornost higijene v prvi vrsti obrniti na človeško stanovanje. Časi so minoli, ko so ljudje prebivali v votlinah, minoli so tudi časi, ko nam veda še ni pokazala nevarnosti slabega stanovanja, minoli so pa tudi časi, v katerih bi ne bilo mogoče odpraviti pogojev slabega protizdravstvenega stanovanja. Morebiti utegne kdo ugovarjati, da bi taka ureditev stanovanja presegala moči občine, dežele ali države. Toda tisti naj pomisli, koliko milijonov morajo ravno javna zastopstva plačevati za uboge bolnike, ki so vsled slabih higienskih razmer izgubili najdragocenejši zaklad — svoje zdravje, koliko milijonov narodnega premoženja se je izgubilo vsled preziranja higienske vede, česar bi vsaj v veliki večini ne bilo treba, ako bi dotični zastopi umevali svojo nalogo, ter podpirali gospodarsko slabejega, da si ohrani ta dragoceni zaklad — ljubo zdravje. Država sestoji iz posameznih družin. Če so torej družine zdrave, mora biti tudi zdrava država.

Če govorim o zdravem stanovanju, mislim tu v prvi vrsti na stanovanja v mestih. Sicer so po deželi marsikateri zdravstveni nedostatki, a ti ne pridejo toliko v poštev; kajti prebivalci na kmetih stanujejo v posameznih odprtih hišah, se gibljejo vedno v svežem čistem zraku in jih ne stanuje nikdar na enem kraju nakopičenih toliko, ko v mestih.

Zdravstveno izvrševanje stavb vrši se pod nadzorstvom gosposke. Stavbeni red predpisuje kakovost materiala, višičino sob in oken, kanalizacijo i. t. d. Na opravo stanovanja, na higieno stanovanja, na zdravo stanovanje se pa ti predpisi ne ozirajo. To spada v delokrog zasebnega pouka in nadzovanja od strani v to poklicanih zdravstvenih tehnikov.

Še tako skromna družina bi morala iz higieničnega stališča imeti vsaj eno sobo za prebivanje, eno za spanje in kuhinjo. Rokodelci pa še vrhtega posebno delalnico. Na kaj se pa sploh pri stanovanjih tudi boljših ne misli, je prostor za sušenje perila. Ne moremo si predstavljati, kako se zrak spridi, če se v sobi pri peči suši perilo. V malih stanovanjih, katere se še posebno po zimi zaradi mraza kolikor mogoče zapirajo in zavarujejo, je že itak vlažnost zraka vsled neprestanega dihanja nad 80%. Ako k temu še odda perilo svojo mokroto zraku, pade preobilni vodeni par na stene in opravo, ter povzročuje vse posledice vlažnega stanovanja, katere vsaj večina občinstva kaj rado prezre. Vsakdo skuša, če je le mogoče, sleči svojo mokro obleko, da odpravi neprijetni občutek mokre obleke že vsled tega, ker ne prepušča preminjavanja zraka, ne gledè na nevarnost prehlajenja. Vlažne stene stanovanja nas pa ne motijo, ker nam je sukna bliže ko stena; ne pomislimo pa, da stene napolnjene z mokroto zabranjujejo premembo zraka z vnanjostjo isto tako, ko mokra obleka, da izhlapajoča mokra stena nam neprenehoma odteguje gorkoto, posebno ako spimo poleg vlažne stene, ter povzročuje tako znano dolgo vrsto revmatičnih in drugih jako resnih dolgotrajnih bolezni. Umevno je tudi, da vlažnost eminentno pospešuje razvoj onih gliv, katere povzročujejo epidemične bolezni, kakor tifus, difteritis, epidemično pljučnico itd.

Vsaka hišna gospodinja ve, da ji kruh plesni, ako nima zraka in leži na vlažnem kraju. Plesnoba se tedaj pokaže na kruhu. Na živem telesu se pa glive tifusa, difterije, akutnega revmatizma v členkih itd. lože naselijo in lože žive, ko plesnoba. Torej moramo povsod, kjer najdemo plesnobo, slutiti na nevarnost onih gliv na človeškem telesu, ker pogoji za razvoj obeh so eni in isti. Skušnja nas pa tudi uči, da je to istina, ker zaduhla, vlažna stanovanja so vedno naselbina epidemiških bolezni.

Novo zgrajena hiša nima še nobene porozne ventilacije. Ta nastopi še po 2—3 letih popolnoma suha. V tej dobi izpuhti voda, ki se je pri zgradbi v obče porabila. Če se dotično stanovanje prej porabi, mora to nadomestiti umetna ventilacija. Zaradi tega je velike važnosti, kedaj se zida, in o kakem vremenu. Vlažen zrak vpliva neugodno na oddajo gorkote našega trupla, in sicer tem mrzleje je zrak, ker jo otežkoči. Vsled ovirane oddaje gorkote se pa gorkota, torej tudi prememba snovi počasno razvija. Počasni razvoj snovi pa pomeni zadržavanje vseh fizičnih, pa tudi psihičnih dogodkov trupla. Vsled ovirajočega vpliva vlažnega zraka na premembo snovi se raztolmači lahko razvoj skrofuloze in tuberkuloze v prenapoljenih in vlažnih stanovanjih.

Toda ne samo v takozvanih majhnih stanovanjih proletarijata, kjer sila kola lomi, najdejo se ti nedstatki. Tudi pri boljše situiranih rodbinah se greši proti najprimitivnejšim zahtevam higiene. Spalna ali otroška soba je naj bolj temna in majhna, tako zvana vizitna soba, ki se le malokaterikrat rabi najbolj svetla in prostorna. Med spanjem je dihalno delovanje bolj počasno, kakor če čujemo. Posamezni dihljaji so površni. Zaradi tega je neobhodno potreba, da je v spalnici kolikor mogoča velika množina in izdatna sprememba zraku. Spalna soba mora biti najlepša, najbolj prostorna in svetla celega stanovanja. Lega naj bo proti vzhodu ali jugu. Napačno je mnenje, saj je vse eno, ali je spalnica temna ali svetla, rabi se vendar le po noči. Spalnica mora biti mnogo bolj svetla in zračna, kakor vsaka druga soba stanovanja. Isto velja za otroške sobe. Naj se gleda manj na dekorativni komfort, a tembolj na zračno ventilacijo in svetlobo, in namen zdravega stanovanja je dosežen.

Vsako stanovanje mora imeti vedno premembo zraka. Odrasli človek potrebuje v eni uri poprek 40 litrov zraka, izdiha pa 16 litrov ogljikove kisline. Če bi se zrak vedno ne menjaval, bi se morali zadušiti. Menjava se zrak pri oknih in vratih, in kar je posebno važno, skozi pore zidu. Mrzel zrak sili v gorko sobo, gorek zrak uhaja in naredi konec svežemu zdravemu zraku. Toda v obče ne zadostuje ta način prostovoljne ventilacije za zboljšanje zraka, ker je odvisna od razločka temperature zunaj sobe in v sobi, in pride k večemu v poštev pri prostornih zračnih stanovanjih. Stanovanje je zdravo, če se kolikor mogoče menjava zrak. To velja posebno v slučaju nalezljive bolezni. Sveži zrak, ki se pogostoma menjava, razdeli in zmanjšuje bolj ko vsaka druga priprava infekcijske kali, ter zmanjšuje nevarnost razširjevanja. Zaradi tega se ne more zadosti priporočevati zračenje sob, v katerih leže za nalezljivimi boleznimi oboleli bolniki; seveda moramo pri tem paziti, da se bolniki po nepotrebnem ne izpostavljajo mrzlemu zraku in se ne prehlade. Dišeče tvarine prikrivajo slabi duh, ne morejo pa nikdar zboljšati izprijenega zraka. Zaradi tega naj se nikjer ne rabijo, ker se le s tem pospešuje malomarnost in površnost.

Po navadi se zrak menjava skozi odprta okna. Zaraditega mora imeti spalnica in bivalnica kolikor mogoče veliko visokih oken, ki se odpirajo tudi od zgoraj, da pada svetloba tudi v oddaljene prostore sobe. Za zdravje je velike važnosti sveži zrak. Zaraditega je priporočevati, da je vsaj eno okno v sobi vedno odprto, in sicer zgornji del, da se direktna sapa toliko ne občuti. Iz neumljivih razlogov boji se občinstvo spati pri odprtem oknu. Toda pravih razlogov za to ni. Umevno je, da se ne sme to navodilo zmatrati priporočljivo za vsako vreme. Če je vreme ugodno, ne premrzlo, vlažno, naj bo zgornji del okna odprt, posebno o poletenskem času. Postelja mora biti od okna oddaljena, in če se že kdo boji direktnega prepaha, naj se odprto-okno zagrne. Gorka odeja varuje pred ohlajenjem života. Praktično smo že

vsi okusili blagodejni vpliv čistega zraka med spanjem, ko smo o potresnem času tedne prebili na prostem, in se pri teh primitivnih spalnih prostorih prav dobro počutili. Seveda ne smemo pasti v ekstreme. Racionalno se mora stvar uporabljati, potem gotovo ne škoduje. Posebno pri brezkrvnih in skrofoloznih otrocih, pri podedovani nagnjenosti se spanje v ugodnem času pri odprtem oknu ne more dosti priporočati. Najvažnejši pripomoček pri zdravljenju pljučne tuberkuloze je spanje in bivanje na prostem čistem zraku. V zdravišču „Alland-u“ za tuberkuloze bivajo bolniki v ugodnem času noč in dan v odprtih pavilonih, ki se po noči le z zagrinjali zavarujejo. Vsako stanovanje se mora zračiti, tudi po zimi. Zračenje je lahko, ako je več sob na razpolaganje, ne pa če je samo ena soba, ki mora služiti za vse. V teh slučajih, pa tudi v obče je priporočati, da ima zgornje okno mehanično napravo, s katero se vnanje in notranje okno ob enem odpira, in sicer vnanje na spodaj, notranje na zgoraj: Taka naprava ne stane veliko, je trpežna in omogoči zračenje sobe tudi, če ostanejo prebivalci v njej, ker niso izpostavljeni direktni sapi mrzlega zraka. Vstopivši mrzli zrak se poprej meša z gorkim zrakom sobe, preden pride v dotiki z osebami sobe.

Toda v sedanjih naših razmerah bi taka zahteva ne našla odmeva pri merodajnih krogih. Ako se pri šolskih sobah, kjer je smem reči nakopičeno toliko otrok na majhnem prostoru, ne gleda na ta nedostatek, koliko manj je to zahtevati, če se gre za „misera plebs“. Žalibog gleda se dandanes preveč na vnanjost, pravo jedro se pa kaj lahko prezre.

Za ventilacijo uporabljajo se tudi pogostoma odprtine pri oknih z majhnimi luknjicami in vetrovnimi kolesi. Te naprave nimajo skoraj nobenega pomena. Ako se nahajajo v nizkih prostorih, nadleguje direktni mrzli zrak, tako da jih dotični takoj zamaši. Če so pa v visokih prostorih, je pa menjava zraka tako minimalna, da skoraj ne pride v poštev. V poletnem času pri gorki vnanji temperaturi pa skoraj nič ne ventilira. Drugače je pa z odprtino na dimniku takoj pri stropu, ki obsega 15—20 cm površine. Težki sobni zrak stisne se v dimnik, kjer je ložji in gorkeji zrak. Isto velja za ventilacijo peči, toda le za one, ki se od znotraj kurijo. Zrak v peči se stanjša, zrak sobe pritisne in uide v peč, vsled tega prevlada vnanji pritisk in sveži zrak vstopi skozi okna, špranje in zid. Zrači se torej najhitreje po zimi, ako se peč zakuri in okno odpre. Čisti zrak se pa tudi hitreje ogreje, tako, da je dobro zračena soba pri gorki peči gorkeja, nego neprezračena zaduhla soba. Umevno je, da se namen ventilacije izdatneje doseže pri glinastih pečeh, kakor pri železnih, ki se takoj ohlade, ko poneha ogenj.

Govoriti bi se dalo še marsikaj o ventilaciji; toda to bi me vedlo predaleč. Zašel bi na polje umetne ventilacije, in ta ni namen današnje razprave. Iz navedenega je razvidno, da težnja ventilacije stanovanja pri ogromni večini prebivalstva leži v pravilni legi in množini oken ter v ločitvi spalne in prebivalne sobe.

Zahteva gorkote je različna po starosti, telesni konstituciji in zdravju. V obče se človek počuti prijetno, če doseže temperatura sobe 15° R. Samo v spalnici nam je nižja temperatura bolj prijetna. Toda popolnoma mrzla spalna soba nima teh prednosti, kakor se ji v obče pripisuje. Posebno če je lega neugodna, proti severu ali zapadu, postane zrak v sobi vlažen, se vleže na stene ter pospešuje na eni strani gnjilobo organskih snovi, na drugi strani pa vsled tega zabranjuje ventilacijo skozi pore zidovja. Zrak se vsled tega in izdihanja spridi. V spalni sobi naj stoji postelja od stene oddaljena, ker mrzla stena posebno pri občutljivih osebah kaj lahko povzročuje revmatične afekcije, in naj se pred spanjem vsaj nekoliko ur poprej malo zakuri.

Temperaturo nam kaže termometer. Ako hočemo meriti temperaturo sobe, obesimo termometer v normalni višini človeka na medsteno, ne na ograjno steno hiše (Umfassungsmauer). Od zidu ga mora ločiti lesena podlaga.

V porabi so v privatnih stanovanjih železne in glinaste peči. Priporočati je v obče zadnje, ker držé gorkoto dlje časa in ne suše zraka. Ako se rabijo železne peči, postavijo naj se plošnate posode z vodo v bližini, toda ne previsoko, ker se par, ki je ložji od atmosferskega zraka, takoj dvigne, in če stoji torej posoda previsoko, ne pride par v dihalno okolje človeka. Lega peči je najbolj ugodna, ako leži nasproti oknu. Posebno v šolskih prostorih se mora paziti, da se ne postavi nikdar v sredi šolske sobe. Kot stene ob katedru in podolgaste stene nasproti oknom ji je najbolj primerna.

Ker se danes bavimo samo s privatnim stanovanjem, omenim le mimo-gredé tako zvane centralne kurjave, ki ima namen greti iz središča vse prostore. Rabi se v ta namen v centralnem kurišču razgreti zrak, ki se razdeli v razne prostore stavbe, takozvana kurjava z vročim zrakom. Glavni nedostatek pri tej kurjavi pa je, da se zrak preveč osuši, ker se mora v središču ogreti na $40-50^{\circ}$ C., da pride s toploto 20° C. v sobe. Pri tem pa izgubi zrak prvotno svojo vlažnost, in ker te tudi na svoji poti skozi vodilne kanale ne dobi, je ta nedostatek jako občutljiv, posebno v prostorih, kjer biva malo ljudi. Zaradi tega morajo biti v takih prostorih postavljene posode z vodo, da se zrak z mokroto nasiti. Vroči tok zraka pa tudi s seboj potegne množino prahu, če se poprej mrzli zrak izdatno ne sčisti in kanali vedno ne snažijo. S tem se pokvari zrak in škoduje zdravju.

Drugi način centralne kurjave je z gorko vodo. Iz središča se razteka gorka voda v ceveh po raznih prostorih. Voda ima približno petkratno kapaciteto gorkote od zraka, to se pravi gotova množina gorke vode 20° C. je vzela vase petkrat toliko gorkote, kakor enaka množina zraka 20° C. Voda potrebuje tedaj manj kurjave, in zadostuje manjša množina vode ko zraka, da se prenese gorkota v dotične prostore. Gorka kapaciteta vode, to se pravi njena lastnost, ne spremeniti se v par, akoravno se na visoko temperaturo ogreje, se pa lahko izdatno pomnoži, ako jo stavimo pod večkratni pritisk atmosfer. V kotlu se ogreje voda samo na 100° C. Ako pa stoji voda pod

pritiskom šest atmosfer, dobimo lahko veliko višjo temperaturo ko 100°C ., ne da bi se voda spremenila v par. Taka naprava se imenuje kurjava z „vročo vodo“, prva pa kurjava z „gorko vodo“, ako rabimo samo navadni pritisk zraka.

Prednost kurjave z „vročo vodo“ („Heisswasserheizung“) je v obče cena naprava in režija, ker potrebuje malo vode, in vsled tega tudi malo materijala za kurjavo; tudi se da lahko skoraj v vsakem poslopju napraviti. Nedostatek pa ima v tem, da železnate cevi izdatno in naglo ogrejejo. V sobah je to jako neprijetno. Razgreto železo greje bolj vsled žarenja, kakor vsled prevođa; gorkota je tedaj neprimerno razdeljena, isto tako kakor pri navadni železni peči. V odpravo teh nedostatkov bi morale te cevi v sobah imeti vsaka svoj plašč, da se tudi prenglo ohladi.

Zistem kurjave z gorko vodo pri nizkem pritisku (Warmwasserniederdruck-Heizung) obstoji v tem, da se voda v kleti k večjemu na 100°C . ogreje, odvodi v reservoir z vodo pod streho, ter od tod po ceveh v razna nadstropja in prostore napelje. Da se ploščevina peči poveča, so v rabi peči, ki imajo obliko stebra, in v svoji sredi zavite gorke cevi. Ko odda voda svojo gorkoto, se odteče zopet v klet in od tod se dvigne ogreta zopet pod streho i. t. d.

Ta zistem rabi veliko več vode, torej tudi več materijala za kurjavo, in so stroški vpeljave primerno višji, od kurjave z „vročo vodo“ (Heisswasserheizung). Toda siguren je zistem veliko bolj, pa tudi trpežen. Če je naprava pravilno narejena, ni nobene nevarnosti, da bi se pripetila eksplozija.

Zistem kurjave s parom (Dampfheizung) je isti; edini razloček v tem, da v ceveh cirkulira par s pritiskom $1\frac{1}{2}$ –2 atmosfer, ki se napravlja v centrali v posebnih kotlih.

Če je tudi ta zistem jako porabljev, ima vendar toliko nedostatkov, da jih je treba poprej dobro premisliti.

Stroški naprave so v primeri z drugimi zistemi ogromni. Vstopivši par napravlja toliko hrupa, da ne kaže postavljati taeih peči n. pr. v šolske ali bolniške sobe. Poprav je treba vedno, ker se vodilne cevi kaj lahko pokvarijo. Celo napravo voditi mora izurjeni mašinst. Za šole se ta zistem ne more priporočati.

Poleg dihanja skozi pljuča in kožo ter kurjave je umetna razsvetljava naših stanovanj pogostoma vir raznih nedostatkov gledé na čistost zraka in delovanje vida.

Ako si najprvo ogledamo umetno razsvetljava kot prouzročiteljico slabega zraka v stanovanjih, ni treba o tem mnogo govoriti. Vsakdo ve, kako smrdi slabo osnažena svetilka in kako pade slabi zrak na dihalne organe.

Znano je, da materijal razsvetljave, bodisi olje ali stearin ali plin, kot taki ne zgori, to je, da se ne veže pri intenzivni gorkoti s kisikom zraka, nego da le iz dotičnega materijala pri intenzivni gorkoti razvijajoči se gazi, ogljikovi vodiki, v momentu svojega nastanka s kisikom zraka oksidirajo.

Pri tem nastane ogljikova kislina in vodeni par, ki onesnažujejo zrak dotičnega prostora. Pri nepopolnem sežiganju razvija se pa poleg slabo dišečih, dihalna dražečih produktov še ogljikov oksid (Kohlenoxydgas).

Vse torej, kar zabranjuje prosti pristop kisika k plamenu, provzročuje razvoj ogljikovega oksida, nesežganega ogljikovega vodika ter raznih produktov nepopolnega sežiganja plamena, ki se vidno označuje kot dim in ki obstoji iz prostega ogljika.

Navadne sveče iz stearina zgore v eni uri 11 gramov, in se naredi v tem času 15·45 litrov ogljikove kisline in 12·5 gramov vodenega para. Oljnata svetilna producira celo 55·65 litrov ogljikove kisline in 40 gramov vodenega para. Na prvi stopnji pa stoji navadni plinovi plamen. Ta porabi v eni uri 105 litrov plina, producira pa v istem času 88 litrov ogljikove kisline (navadni človek izdiha v eni uri samo 22 litrov ogljikove kisline) in 131 gramov vodenega para. Ako se še pomisli, da pride sedaj najbolj rabljeni material za razsvetljavo, petrolej in plin le redkokrat popolnoma čist v promet, je umevno, koliko vpliva umetna razsvetljava na kakovost zraka naših sob.

Iz tal izvirajoči petrolej se mora prej, ko pride v promet, očistiti ali destilirati in sicer pri vročini 150—300° C. Specifično težo naj ima od 0·78—0·83. Če je težji, ni dosti očiščen keškega parafinolja in razvija že pri navadni sobni temperaturi lahko vžigajoče se sopare, še bolj pa, če se svetilna razgreje.

Brez nevarnosti se na sledeči način preskuša petrolej, je li čist ali ne. V majhno skledico se vlije 1 cm visoko petrolej, ki ima gorkoto približno 20° C., ter se vrže vodoravno vanj prižgano vžigalico. Če je petrolej dober se ne sme vžgati, prižgana vžigalica takoj vgasne. Plinova razsvetljava se pa ne more zaradi nje eminentne nevarnosti nikdar za privatna stanovanja priporočati.

Najbolja je električna luč, toda sedaj je nje naprava še predraga, da bi se mogla povsod uvesti.

Pa ne samo material razsvetljave vpliva na sprijetni zrak, tudi svetilna sama, oziroma nje konstrukcija igra pri tem važno vlogo. Žgalnica, če ima plitvo obliko, daje 4—5% ogljikove kisline, majhna okrogla 5—6%, velika do 8·5%. Zrak pristopa k žgalnici skozi majhne luknjice, katere se morajo vedno osnažiti, če ne je plamen slab, se kadi, in sveti slabe. Isto se pripeti, če ni cev duše osnažena, ter se samo obdrgne in ne pred vsako porabo na novo odreže. Duša mora cev popolnoma izpolniti in se mora v začetku jeseni ali zimi odstraniti ter z nova nadomestiti. Petrolej ne sme nikdar do dna zgoreti. Svetilna se mora pred vsako porabo napolniti. Zelo razgreti petrolej razvija sopare, in kaj lahko povzroči eksplozijo, posebno, če se luč od zgoraj skozi cilinder vgasne, in ne horizontalno nad cilindrom. Plamen naj se poprej nazaj zavije. Vsi priporočeni razni aparati za vgaševanje so popolnoma nepotrebni. Plamen ne sme pri petrolejki nikdar nizko goriti.

Pridimo sedaj k slabim nasledkom umetne razsvetljave za oko! Tu pride v poštev presvetla ali preslaba razsvetljava, migajoči plamen in razgretje očesa. Nedostatki so gotovo vsem znani, in mi ni treba jih nadalje razpravljati. Ne presvitla luči, primerno oddaljena od očesa je najboljše. Posebno pri električni razsvetljavi se premnogokrat greši, ker se oko preveč razvadi z intenzivno razsvetljavo, tako da potem, če se rabi oko pri tudi samo nekoliko slabejši luči, ne zadostuje in vid opeša. Vsako prenapeto zdraženje škoduje živcu, bodi si potem vid, posluš, okus ali občutek. Znano je, da z napredkom raste tudi nervoznost. Mnogo reči bi se dalo pri razgovoru o zdravem stanovanju še omeniti, toda predaleč bi me peljalo, ko bi hotel še vse navesti, saj sem že itak dolgo zlorabil Vašo potrpežljivost. Toda eno za zdravo stanovanje jako važno stvar moram še kratko omeniti in priporočati, da pogleda vsak v svojem stanovanju, je li narejena ali ne. Kolikokrat se marsikdo pritožuje, da mu stanovanje smrdi. Največkrat je vzrok temu nezadostna naprava pri odvajalnih cevih vodovoda, kopališča, lijaka ali stranišč, smrdljivi gazi imajo prost vstop v stanovanje. Temu se odpomore kaj lahko, ako se pri vsaki taki cevi napravi koj pri vrhu tako zvaní „sifon“, to je cev se zakrivi dvakrat, da stoji vedno voda v zakrivljenem delu in funkcionira kot sicer primitiven ali jako dober zamašek. Površnost pri napravi odvajalnih cevi se kaj bridko maščuje, ker večina infekcijskih bolezni ima pri slabi taki napravi odprta vrata v stanovanja in hiše.

Sklenem za danes z iskreno željo, da bi merodajni krogi isto tako kakor zasebnik ne same spoznaval vzroke bolezni, ki tiče v prvi vrsti v slabem, nezadostno urejenem stanovanju, ampak da bi se tudi posluževali onih pripomočkov, katere nam veđa za odpravo teh škodljivosti kaže. Če velja kje istinost besed „v edinosti je moč“, velja tu. Slabega poedinca naj podpira celokupnost, če si sam ne more, naj mu pomaga vsaj do človeškega stanovanja, in veliki del socialne bede izgine.

Pedagoški utrinki.

Piše Iv. Šega.

XV.

Slučajno nam je prišla v roke¹ knjiga z imenom: „Programm der k. k. Lehrerinnenbildungsanstalt in Görz 1900. Vom Schulrath Franz Hafner, Ritter des Franz-Josef-Ordens, emerit. Director. — Druck von „Narodna tiskarna“ in Görz. 1900.“ — Prav razveselila nas je in prebrali in „preštudirali“ smo jo od prve do 107. strani s pravo pazljivostjo in pozornostjo. Dobili smo v njej mnogo „zlatih“ zrnov in . . . slednjič, po natančnem

¹ Gospoda pošiljatelja najsrčneje zahvaljujemo tem potom.

pregledu te zanimive knjige — cenjene bralke in bralce prosimo odpuščenja, ker smo tako zastareli „reporteuri“ — postalo nam je pri srečanju nekako tesno — in čim bolj smo prebirali in „gruntali“ to knjigo, tem bolj smo postali — nervozni in sicer v pravem pomenu besede. Na strani 19. beremo sledeče:¹ Zu dieser Knabenübungsschule gesellte sich aber, weil an die Stelle der Lehrerbildungsanstalt die Lehrerinnenbildungsanstalt getreten war, die deutsche Staatsmädchenschule; sie wurde im Schuljahre 1874/75 mit 3 Classen eröffnet und successive in den Jahren 1875/76 und 1876/77 auf 5 Classen erweitert.

In dieser Entwicklung besteht die Uebungsschule für Mädchen noch heutigen Tages fort. Die innere Organisation ist jedoch mit Rücksicht auf die praktischen Auftritte der Zöglinge insoferne abgeändert worden, als nunmehr die I. und II. Classe derselben in je zwei Abtheilungen, eine italienische und eine slovenische, zerfallen und für beide die deutsche Sprache als obligater Gegenstand in wöchentlichen 6 Stunden eingeführt ist. Von der III. Classe an tritt das Deutsche als Unterrichtssprache in Verwendung, während die italienische und slovenische Landessprache als unobligater Gegenstand gelehrt wird. — To se godi l. 1900 in dalje.

Razpravlja se potem dalje sestava in neni jezik ženskega učiteljišča, slovenskega in laškega, ter se ista razprava nadaljuje tako-le:

„Mit der Anstalt (namreč učiteljišča) sind verbunden: a) eine fünfclassige Mädchenübungsschule, die derart eingerichtet ist, dass sie in der I. und II. Classe als Uebungsschule dient, aber auch eine ausreichende Bildung in der deutschen Sprache vermittelt; b) eine vierclassige national-parallele Knabenübungsschule; welche sowohl als Uebungsschule wie auch als Vorbereitungsschule für die hiesigen deutschen Mittelschulen dient.

Die Unterrichtssprache ist an der Knabenübungsschule in der I. und II. Classe der italienisch-deutschen Abtheilung die italienische, in den nämlichen Classen der slovenisch-deutschen Abtheilung die slovenische; in der III. und IV. Classe beider Abtheilungen die deutsche; die zweite Sprache in der I. und II. Classe beider Abtheilungen ist die deutsche, in der III. und IV. Classe ist die betreffende Landessprache nicht obligater Gegenstand. — An der Mädchenübungsschule ist die Unterrichtssprache in der I. und II. Classe: italienisch-deutsch und slovenisch-deutsch (deutsch auch Gegenstand); in der III., IV. und V. Classe deutsch. In jeder der zuletzt genannten drei oberen Classen bilden die Landessprachen einen freigewählten Gegenstand

XVI.

Pred kratkim je zborovalo društvo dunajskih srednješolskih profesorjev, ki je pretresovalo resolucije o preosnovi nemškega pravopisja, ki naj se predlože dotični enketi, sklicani vsled inicijative naučnega ministerstva, katera je tudi že zborovala. Po dolgoletnem „pro-“ in „contra-“govoričenju so se sprejele naslednje teze, da se predlože enketi: Da se ozira kolikor mogoče na priprostost s posebnim ozikom na fonetiko; da se izbaenejo vsi dvomljivi pravopisni slučajji; da se ozira kolikor mogoče na „nemško“ (iz rajha) pravo-

¹ Oprosti naj se nam, ker doslovno citiramo.

pisje. — Kot podrobnosti navedemo sledeče: odpravi naj se tihi „h“, in uravna naj se raba črke „s“ v vseh raznih variacijah. Samostalniki in samostalno rabljeni adverbijali naj se pišejo v prihodnje z malo začetnico. In slednjič naj se pisanje tujk prilagodi polagoma nemškemu pravopisu, torej „c“ naj se piše kakor „k“ ali pa „z“.

Radikalnejše nasvete je stavil prof. Jellinek, predlagal je: tihnik „h“ naj se popolnoma odpravi po vzgledu nemške ortografije, dvojnik „o“ in „a“ istotako, in „c“ naj se piše vedno kot „k“ oziroma „z“.

Po ministru — tu pač velja oni pregovor, da se v Avstriji mora vsak naučni minister ovekovečiti z kako posebnostjo, ako slednjič tudi nima nikakega pomena njegova prenovitev — sklicana enketa je sprejela skoro doslovno staro ortografijo, le nekaj novih pravil si bode treba zopet zapomniti, ker jih je še premalo.

1. točka: Ist die Neuregelung der deutschen Schulorthographie in Oesterreich im Sinne einer Vereinfachung und etwaiger Annäherung an die in der Oeffentlichkeit herrschende Orthographie wünschenswert und opportun? Sicer je bila ta točka z veseljem pozdravljena, toda večina udeležencev se je izrekla proti radikalni preosnovi pravopisja.

2. točka: Wie ist die Durchführung der Schulorthographie auch ausserhalb der Schule zu erreichen? se je sprejela z željo, da vlada poskrbi za to potom ukaza na posamezne podrejene urade, da se v c. kr. državni tiskarni tiskajo v bodoče vse tiskovine v novem pravopisju. Glede na „h“ se je določilo, da se ga naj kolikor mogoče opušča; tujke naj se, če le mogoče, opuščajo in nadomestujejo z nemškimi izrazi; „c“ naj se spremeni v „k“ in „z“; samostalniki naj se še dalje pišejo z veliko začetnico, le v slučajih, kjer se mora ozirati na kako dvomljivost (?) naj se to opusti; „ie“ naj se opusti, le v besedah, ki se končujejo na „ieren“ se obdrži, i. t. d.

Toda viri molče, ali so se Slovani sploh zavzeli kaj za to „enketo“ — najbrže še vedeli niso, ker so „minderwertig“ — da bi predlagali, da se v utrakvističnih šolah, posebno v nižjih razredih opusti popolnoma učenje „nemških črk“, a pri početnem pouku naj bi se rabila izključno latinica in še le pozneje uvedla „nemška abeceda“.

XVII.

V XI. utrinku smo se dotaknili v Ljubljani projektirane slovenske višje trgovske šole ali slovenske trgovske akademije. V 2. številki „Juga“ se je pa dr. X izrekel, da bi bilo boljše, ako se prenese slovenska trgovska akademija v Trst in da se odpro vrata v to akademijo vsem Jugoslovanom. Tudi naše mnenje pridružujemo temu, ker potem ima akademija prihodnost, ne samo radi tega, ker je Trst v pravem pomenu trgovsko mesto, temveč radi tega, ker je akademiji potem preskrbljeno za potrebni naraščaj. Kakor smo že zadnjič povdarjali, Slovenci sploh nimamo sposobnega naraščaja za akademijo, ker še slovenskih meščanskih šol nimamo, — in sicer ne ene ne — še manj pa slovensko realko. Da so pa za višjo trgovsko šolo sposobni le taki učenci, ki dovrše meščansko šolo ali pa vsaj nižjo srednjo šolo, svedoči ministerska odredba z dné 15. aprila 1900, glaseča se: Für die Aufnahme in die höheren Handelsschulen ist zu fordern: a) das vollendete 14. Lebensjahr, b) die Absolvierung der 4. Classe einer Mittelschule mit erster Fortgangsschule oder einer dreiclassigen Bürgerschule mit guten Fortgangsnoten. Bürgerschüler

haben sich jedoch einer strengen Aufnahmeprüfung aus der Unterrichtssprache, aus Algebra und Arithmetik zu unterziehen. Ohne Aufnahmeprüfung dürfen Bürgerschüler nur in den Vorbereitungscurs Aufnahme finden.

XVIII.

V predzadnji številki celovškega „Mira“ je bil mal članek, ki je nekako obsojal novodobno šolo, češ, da se mladina v sedanjih šolah ne nauči onega, kar bi bilo potrebno za življenje, in da so bili ljudje iz „stare šole“ boljši, čeprav so se učili le brati, pisati, računati in krščanski nauk. Ljubljanski „Slovenec“ je pa objavil v polupretekli dobi uvodni članek, ako se še prav spominjamo pod naslovom: Propadanje kmetijskega stanu. — Po dolgotrajni lamentaciji pride pisec dotičnega članka do zaključka, da se lahko kmetja še reši gotovega pogina, ako se sedanja ljudska šola na deželi tako spremeni, da se ji odvzame ves oni nepotrebni balast in se jo spremeni v nekako kmetijsko šolo, to je, da se mladina poučuje le v kmetu potrebnih stvarih.

Sicer bi se dalo proti tej dvakratni trditvi napisati dolg, dolg članek, iz katerega bi sprevidela pisca člankov „Mira“ in „Slovenca“, da je njih trditev nekako iz trte izvita, toda, ker smo se namenili takoj početkoma, ko smo pričeli pisati te utrinke, podajati cenjenim bralkam in bralecem „Popotnika“ le suha dejstva, ki se porajajo na pedagoškem polju sploh, opustimo to. Konstatiramo pa i mi, da je konstitucija naših šol pač dokaj kriva, da človek nima od ljudskih šol sploh onih koristi, posebno kmet, kakor bi jih moral imeti, a ta krivda ne obstoja v stvarini, ki se podava učencem v ljudskih šolah, temveč v šolski dobi. Ta naj bi se nekako tako-le spremenila: *a)* obvezna šolska doba naj se prične z dopolnjenim 7. starostnim letom in naj traja do končanega 15. leta (tako je na primer na Danskem); *b)* razne olajšave, ki so sedaj po mnogih kronovinah v navadi, naj se opuste, ravno tako naj se odpravi ponavljalna šola; *c)* uvedejo naj se tako imenovani obvezni kmetijski ponavljalni tečajji od 15. do 18. leta.

Predno se pa reorganizira naše ljudsko šolstvo v tem smislu, treba je še prej reorganizirati učiteljske plače, da se bomo zamogli popolnoma posvetiti edino le učiteljskemu stanu.

Književno poročilo.

Ocene.

Avstrijska zgodovina za ljudske šole.

V spomin na 70 letnico rojstva Nj. cesarskega in kraljevega Apostolskega Veličanstva cesarja Franca Jožefa I. Spisal Jakob Dimnik. V Ljubljani 1900. Založil Josip Petrič, trgovec s šolskimi potrebščinami. Tisk Rudolfa Milica.

Zgodovina je tudi v ljudski šoli velikega pomena. Ona veliko pripomore, da se otroci vzgojé v nrvnosti ter da si utrdijo svoje značaje, katerih ne omaje tako lahko vsaka sapica, pa naj popiha od katerekoli strani. Zgodovina

stori otroke človekoljube, domoljube, požrtvovalne patriote. To mora imeti pred očmi vsak učitelj pri zgodovinskem pouku in v tem smislu mora uravnati svoje delovanje. Zato ni enakega pomena, katera snov da se izbere v poučevanje v ljudski šoli. Prav zaradi tega se zameta tudi vsako naglo in površno pohitevanje zgodovine od najstarejših časov do današnjih dni. V ljudskošolski zgodovini ni torej uspeh odvisen od „koliko“, ampak od „kako“. Pri tem je treba seveda paziti, kako so že otroci razviti, kaj in koliko zamorejo pojmiti, pri tem bi se moralo razločevati tudi med obema spoloma, da razločevati bi se moralo po mojem mnenju celo med stanovi, katerim pripadajo otroci. Toda pri današnjih šolskih razmerah to nikakor ni mogoče in prav zato je tudi pouk v zgodovini tako malouspešen. V naših ljudskih šolah se je ozirati pred vsem na domačo zgodovino, v prvi vrsti torej na zgodovino Kranjske, oziroma Štajerske, Primorske i. t. d., ker nam je za zgodovinski pouk odločenih tako malo ur. V zvezi s to se podaja zgodovina naše države s posebnim ozirom na pomenljive prehodne dobe, posebno one dobe, ki so ugodno vplivale na razvoj države. In pri teh dobah se ni ozirati samo na suhoparne zgodovinske podatke, marveč mnogo več še na politične in kulturne razmere svoje domovine. Toda, kje naj išče učitelj takih podatkov? Obremenjen je že itak črez glavo in ako bi hotel v tem oziru res kaj dovršenega ustvariti, tedaj bi gotovo ne našel v to potrebnega časa. S prelistavanjem raznih zgodovin in kronik, s sestavljanjem učnih slik in sploh s pripravo ne bi mogel izhajati, da ne bi škodil drugim predmetom. Zato bi nam veliko uslugo storil oni, ki bi nam spisal knjigo v gori označenem smislu popolno. Da tega ne more storiti vsakdo, je samo ob sebi umevno, a prav tako gotovo je, da imamo takih mož, ki bi bili v to zmožni in ki bi s tem zaslužili ne samo zahvale vsega učiteljstva, nego tudi vsega naroda. Seveda bi morala vsaka kronovina biti upoštevana zase! Da se to ne bode zgodilo tako lahko in naglo, tega menda ni treba poudarjati onemu, ki pozna naše razmere. Govorim seveda sedaj specialno o nas Slovincih! — Zato pa moramo biti hvaležni vsakemu, ki nam ponudi v zgodovinski stroki kaj kolikortoliko dobrega in sprejemljivega. Zadovoljni moramo biti že s tem, da imamo pred saboj nekaj skupen pregled zgodovinskih podatkov, ki so vredni, da jih predavamo in ki so tudi po šolskih zakonih predpisani, da jih moramo predavati. S tem nam je že prihranjeno, da ni treba pri pripravi prelistavati različnih knjig in da se v razmeroma kratkem času lahko dobro pripravimo za vsako učno uro.

Gospod Jakob Dimnik ni hotel poseči s svojo pričujočo knjigo do dna, on sam najbolje ve in čuti, da z njo niso odstranjeni vsi nedostatki, ki jih občutimo pri zgodovinskem pouku, a priznanje mu gre, da je storil prvi korak k izboljšanju, da nam je podal nekako celoto zgodovine na ljudskih šolah, iz katere si vsakdo — seveda šele po dobrem premisleku — izčrpa ono, kar potrebuje zase in za svoje razmere. Gospod pisatelj je pri tem seveda računal na praktično izvežbanost učiteljevo. Pri sestavljanju svoje knjige se je gosp. Dimnik oziral na učni načrt, na upeljano „Berilo“ in na praktične potrebe. Treba mu je pripoznati, da je bil dosleden in da nam je tu podal marsikje roko, kjer bi sicer nadaleč iskali opore. Vsa knjiga je razdeljena na XXI odstavkov, ki so v medsebojni zvezi in v lahko razumljivem pregledu. One odstavke, ki so v „Berilu“ opisani natančneje, je gospod pisatelj iz lahko razumljivih vzrokov okrajšal, a semtertja se kateri odstavek, marsikatera letnica ponavlja. To pa je storil gosp. Dimnik namenoma, da je

bralcu olajšal delo. Tako je n. pr. uvrstil pod posebno zaglavje zgodovino Ljubljane, dasi je povedano že v prejšnjih odstavkih o njej vse, kar je treba vedeti. To je storil bržkone iz edinega namena, da je ljubljanskemu učiteljstvu šel na roko ter mu prihranil delo prelistavanja, ki je včasih res mučno, kakor se je pričel že marsikdo izmed nas. Gospod Dimnik je rabil pri spisovanju te svoje knjige različne vire. Meni se vidijo najboljši oni oddelki, kjer se je pisatelj oziral na Orožnovo „Ustavoznanstvo“. Zanimivo bi bilo tudi vedeti, kje se je ravnal po ustnih navodilih gosp. prof. Rutarja! Vsekakor je imel g. Dimnik s sestavljanjem te svoje knjige obilo truda in reči moram, da je zaslužen priznanje, katero so mu že izrekli različni okrajni šolski sveti s tem, da so to knjigo priporočali svojemu podrejenemu učiteljstvu. Tudi različni listi so jo že priporočali in to povsem opravičeno. Jaz bi samo želel še to, da bi bil jezik v njej nekoliko pravilnejši. Vidi se, da je bila semtertja korektura prepovršna, a jaz sem mnenja, da mora biti učna knjiga tudi v tem pogledu vzgledna! — Knjiga je opremljena ukusno, papir lep, tisk čeden in razločno, a cena 2 K nikakor ne previsoka.

Dokler ne dobimo torej one, takorekoč „idealne“ zgodovine za ljudske šole, o kateri sem govoril v uvodu, bode vsekakor tudi ta Dimnikova izdaja mnogo koristila in dosegala svoj namen. Našemu učiteljstvu bodi vnovič topla priporočena!

V Litiji, dne 1. aprila 1901.

Jos. Kostanjevec.

Knjige hrvaškega pedagoškega književnega društva v Zagrebu.

(Dalje in konec.)

Druga knjiga je za nas le star znanec v novi obliki: „Velika didaktika“ Ivana Amosa Komenskega, prevel iz latinskega dr. Julij Golik, profesor kralj. gimnazije v Zagrebu. Tudi ta knjiga se sme imenovati znamenit dar pedagoškega društva svojim članom. Da je vsak učitelj obvezan čitati Komenskega dela, se ne da tajiti. In ravno „Didaktika“ se sme imenovati ne samo najvažnejše delo Komenskega, ampak najvažnejše delo pedagoške vsebine do Pestalozzijeve dobe v obče. Predaleč bi segal, ko bi hotel to važnost natančneje pojasnjevati: ocena knjige po vsebini je že davno, davno ista, stalna.

Prevod je točen in lahkoumljiv. O jeziku je Slovenec do neke mere težko soditi; reči moramo le, da je isti priprost, torej popolnoma prikladen za pedagoško knjigo.

Omeniti moramo še, da je ta prevod „Didaktike“ že drugi, kojega je izdal „Hrvatski pedagog. književni zbor“. Ker pa je prvi prevod že davno pošel, natisnil se je sedaj v drugo, da ga dobe i mlajši učitelji v roke.

Tretja knjiga je le del velikega pedagoškega zbornika „Pedagogijske enciklopedije“, in sicer 6. snopič 1. knjige.

Kakor v vsakem nauku, tako so se trudili tudi v pedagogiki sestaviti pregledno sestavo vseh znanstvenih momentov te stroke. Ne samo v nemški pedagogiki opažamo takšne poskuse, ampak tudi v drugih pedagogikah. Enciklopedija pedagogike je takorekoč končni sad dolgega truda. To so pozitivni plodi dolgih raziskavanj.

Delo se da soditi po delavcih. Ravno pri izdelovanju hrvaške pedagoške enciklopedije se je združilo lepo število največjih sedanjih hrvaških umov v složno delo. Naj imenujem izmed teh mož le nekatere, ki so gotovo priznane avtoritete tudi med Slovenci: dr. Arnold Jurij, Basariček Štefan, dr. Bačar Fran, dr. Golik Julij, dr. Kučera Oton, Kuhač Fran, dr. Šrepel in še mnogo drugih. Vseh sotrudnikov je bilo doslej 47. Redakcija vsega dela je v rokah gg. Stefana Basarička in Tonnislava Jokanca.

Pričujoči zvezek obsega članke od „fiziognomija“ do „glazba“. Ravno ta zvezek je bogat člankov, ki so za pedagogiko uprav aktualni. Takšni so: fiziologija, formalni stopnjevi, formalno in materijalno obrazivanje, gatika i priča, genetička metoda i. dr. To so članki, ki pripadajo med najvažnejša vprašanja pedagogike. Pisani so precej obširno, natančno in pregledno. Površnosti, ki se včasih tako oblastno ponaša po enciklopedijah, ni najti.

I prejšnji zvezki so prinesli že vrsto znamenitih člankov. Ne bodem istih našteval, ker bi bilo to delo brez pomena.

Celo delo v svoji skupnosti bode nedvomno krasno in eno izmed najimenitnejših, kar jih obseza slovanska pedagogika. Želel bi, da bi mnog slovenski učitelj imenoval to delo svojo last.

Ena edina napaka bode temu delu lastna: sedaj izhaja delo že šest let, in dospelo je izdavanje šele do „G“. Potemtakem se mora izdavanje vršiti vsaj še dvanajst let. V osemnajstih letih se pa nazori izpreminjajo, statistika se izpremeni. Delu bode torej primanjkoval znak edinstva. To bode delu na škodo. Bolje bi bilo torej, da se zvezki vsaj podvojijo, da se čas izdajanja skrajša.

Iz podanih kratkih opazk razvidimo, da je „Hrvatski pedagog. književni zbor“ res to, kar hoče biti, društvo, ki obskrbuje hrvatsko učiteljstvo z izbornim čtivom. Da to svojo nalogo i nadalje tako srečno izpolni, to je naša najsrčnejša želja!

Novosti.

Ivan N. Resmann: „Moja deca“. Natisnil Dragotin Hribar v Celju. 115 strani v osmerki. Cena 2 K. Čisti skupiček je določen za Prešernov spomenik. — Pesnik Ivan N. Resmann je stari znanec. Priljublil se nam je že davno po svojih pesnih, ki jih je spisal skoraj za vse naše leposlovne liste, največ za „Ljubljanski Zvon“. Ne dvomimo torej, da bode občinstvo rado seglo po teh lepih, okusno tiskanih in fino vezanih njegovih poezijah, in to tembolj, ker je čisti skupiček namenjen Prešernovemu spomeniku. Priporočamo jih kar najtopleje.

Sonettenkranz von Dr. Franz Prešeren. Aus dem Slovenischen übertragen von Anton Funtek. — Der Reinertrag ist dem Fonde für das Prešeren-Denkmal in Laibach gewidmet. — Preis 50 h. Laibach, 1901. Commissionsverlag von Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg. Ta „sonetni venec“ izhajal je v uradni „Laibacher Zeitung“, ter se odlikuje z vestnostjo, krasnim jezikom in kolikor možno nezmanjšano poetičnostjo. Izšel je sedaj v posebnem ličnem odtisku ter je čisti dohodek namenjen za Prešernov spomenik. Po pošti je pri naročilih plačati 3 h več. Naj bi se razširil ta „Sonettenkranz“ po vsem slovanskem jugu ter zanesel ugled Prešerna tudi med Nemce!

Razgled.

Listek.

Koliko ljudi je na svetu? Približni računi kažejo, da je na svetu okoli 1.566,000.000 ljudi, in sicer v Evropi 380,000.000, v Aziji 860,000.000, v Afriki 180,000.000, v Ameriki 140,000.000 in v Avstraliji 6,000.000 oseb.

Pajkov želodec. Neki naravoslovec je ujel pajka in dognal, koliko hrane rabi na dan. Vse, kar mu je dal, je dobro zmeril in stehal. Tako je preračunal, da je za zajutrek štirikrat, za obed dvakrat, za večerjo pa trinajstkrat toliko porabil, kolikor je sam tehtal.

Latinica na Japonskem. Japonci se bodo v novem stoletju poprijeli latinice, ker jim ista olajšuje stik z Evropo.

Mac Kinley je bil nekdaj tudi — učitelj, pozneje šele je postal vojak in končno advokat. Pri nas je seveda tako velikanska karijera nemogoča. Zadovoljni smo, ako imamo svoj hlebeček kruha in zmožnost, svoje otroke na pošten način preživiti. Ko bi le bilo poslednje vselej mogoče!

Pozor na črnilo! Nedavno izpitovali so v nekem bakteriološkem zavodu tinto. Pokazalo se je, da se nahaja v večini tint različnih plesnih in drugih gljiv in mnogo drugih drobnostvornih povzročiteljev bolezni, zlasti v tintnikih brez pokrovov. Ako se vcepili te drobnostvore morskim svinjкам, podganam ali mišim, so te živali za nekoliko dni poginile. Tako si pa tudi lahko tolmačimo tiste žalostne slučaje, ko je vsled ranjenja z mokrim peresom nastopilo pri ranjencu zastrupljenje krvi in končno smrt. — Včasih imajo otroci navado, devati umazana peresa v usta, polizati madeže z jezikom i. t. d. Bakterije, ki se nahajajo v črnilu, prihajajo tem potem v želodec in morejo postati vzrok če ne naglemu zastrupljenju, vsaj bolezni.

Kaj početi s hčermi? „Posel z Budče“ svetuje v tem oziru: Dajte jim primerno šolsko oniko. Učite jih, kako se kuhajo zaužitna jedila. Naučite jih prati, likati, krpiti nogavice in obleko, prišivati gombe, šivati perilo in lepe srajce. Naučite jih peči kruh in, da dobra kuhinja mnogo vzema lekarnam. Naučite jih, da velja K sto v in da samo tisti štedi, kdor manje izdaja nego prejema, in da se morajo vsi zadolžiti, kateri več izdajo nego prejemajo. Naučite jih, da plačana platnena obleka lepše pristojna nego svileni, za katero smo kupnino še dolžni. Učite jih, da so okrogla, polna ličeca lepša nego sto suhljavih krasotic. Naučite jih nositi dobre in močne opanke. Učite jih nakupavati in poštevati, jeli račun pravilen. Učite jih, da se kvarijo po prevelikem zatezanju steznika. Učite jih, da velja pošten rokodelec v hodni srajci in platnenih hlačah, ki nima za groš imetja, več nego ducat krasno oblečenih in ponosno stopajočih postopačev. Učite jih opravljati vrtnarska dela in ljubiti prosto prirodo. Učite jih, toda samo če imate denar zato, godbo, risanje in druge umetnosti, a poleg tega pomislite, da so to le stranske stvari. Učite jih, da so šetanja lepša in zdravejša nego vožnje v kočiji. Učite jih zaničevati to, kar samo slepi, in da „da“ in „ne“ veljata vselej. Učite jih, da sreča v možitvi ni odvisna od vnanjega bleška niti od meževega denarja, ampak edino od njegovega značaja. Ko ste jo vse to naučili, jo morete, ko pride čas, z dobro, čisto vestjo ponuditi možu za ženo. „Posel z Budče.“

Iz česa je človeško telo? Učenjaki so izračunali, da sestoji telo blizu 70 kg težkega človeka iz 44 kg kisika, 7 kg vodika, 1,72 kg dušika, 0,8 kg klora, 0,1 kg fluora, 12 kg ogljika, 0,785 kg fosforja, 0,1 kg žvepla, 1,75 kg apna, 1,75 kg kalija, 0,08 kg natrija, 5,05 kg magnezija in 0,045 kg železa. Vsa navedena množina naštetih snovij pa reprezentuje vrednost 78.000 K. Tako računajo matematiki.

Pedagoški paberki.

Najbolj severna ruska šola se postavi prihodnje leto na Novi Zemlji, kjer že imajo tudi postavljeno cerkev.

Rešitev demoralizovanih otrok v Londonu. V Londonu se je ustanovilo društvo, ki ima namen nujati nedospelim hudodelnikom in нравno propali mladeži delo in zabavo. Sešteli so, da je takšnih ubogih otrok v Londonu čez 150.000. Dekleta so slabša od dečkov. Ta mladi proletarijat se živi večinoma s tatvino in drugimi hudobijami. Novo društvo, kateremu pripadajo tudi znamenite osebe, hoče ustanoviti za takšne otroke rešilnice s čitalnicami, delavnicami in igrališči. Potrebna svota denarja bi se naj pridobila po nabiranju.

Pošteno priznanje. Neki ravnatelj dunajske srednje šole dejal je nedavno v nekem zborovanju: „Ne razumem onih srednješolskih učiteljev, ki se potegujejo za mesto nadzornika ljudskih šol. Ne vem, kaj bi počel v ljudski šoli, katere ne morem presojsati.“ — Beseda, katero si treba pomniti!

Najnovjša — najstarša sentenca Komenskega. Pred kratkim so našli v Brnu list, pisan prijatelju Crispiju po Komenskem 21. julija 1611. l., ki ima tri sentence, dve latinski in eno češko, katera se glasi: „V mladosti mora človek premišljevat, kako bi dobro živel; a v starosti, kako bi dobro umrl.“ Doslej so nazivali za najstarši spis Komenskega pesen na proslavo Jana Litomila l. 1612.

Otroci in alkohol. V letnem poročilu „nemškega društva učiteljev abstinentov“ je objavil učitelj Sauer te stavke: 1. Alkohol je strup, ki je posebno škodljiv otrokom v dobi njih telesnega razvoja. — 2. Ta snov oškoduje organizem, tudi če se daja v malih množinah in to zlasti živčno sestavo. — 3. Bolezen, ki si jo nakopljemo po uživanju alkohola, se more v rodbini podedovati; zato imajo alkoholistiški starši duševno in telesno bolne otroke. — 4. Alkohol uničuje uspešni vpliv vzgoje, ker zmanjša duševne zmožnosti učenca. — 5. Dolžnost učiteljeva je, kar najstrajneje delovati zoper pitje alkohola.

Domače naloge pred zdravniškim sodom. Na zborovanju učiteljev v Edinburgu je dejal dr. J. Strachan, da so domače naloge zlo, ki bi imelo prenehati. Glavna napaka domačih nalog je ta, da pomnožijo število vsakdanjih šolskih ur za eno ali dve. Učenje se vrši potem večinoma zvečer, ko so otroci duševno popolnoma utrujeni. Razen tega trpi oko pri izdelovanju nalog ob tem času silno. — Tudi mi moramo trditi, da so domače naloge zvečine nepotrebne. Le malo učencev težje naloge izvršuje, navadno pomaga tu starejši razum ali sošolec. Včasih se tudi naloga samo prepíše. Pisnih vaj je pa v šoli dovolj. Otrok si želi prostosti. Ker je vsled domače naloge nima, zmaže isto brž v zvezek in ne gleda na obliko izvršitve. Otrok pridobi tem potom mnogo slabih lastnosti. — Kjer je torej le mogoče, odstranite domače naloge! Ugodili bodete otrokom in pedagogiki. „Posel iz Budče.“

Kronika.

Učitelji v državnem zboru. Po novih volitvah sedi v državnem zboru 8 učiteljev. To so gg.: Jožef Černy, narodni socialist, za Jičín, Jožef Kasper, nemški radikalec, za Trutnov, Jan Drexel, nemški nacionalec, za Bregenz, F. Schreiter, nemški radikalec, za Ljutomerice, Karol Seitz, socialni demokrat, za Korneuburg, Jožef Sokol, mladočeh, za Pardubice, Mart. Turnherr, nemški antisemit, za Feldkirch in Jan Vajtyka, član Poljskega kola, za Krakov.

Češki deželni zbor je v svojem zadnjem zasedanju sklenil, da se od 1. januarja 1901 učiteljske plače 5. in 4. plačilnega razreda povišajo na 1200 K, a plače učiteljem, ki imajo le spričevalo zrelosti na 900 K. Končno pa se hočejo učiteljske plače urediti še leta 1901.

Iz „Zaveze“. Tovariši in tovarišice! Ko smo lansko leto velikim naporom in žrtvami preosnovali naša lista „Popotnik“ in „Učiteljski Tovariš“, nas je v to najbolj bodrila zavest, da ustrezemo s tem željam ogromni večini našega učiteljstva in našim šolam. A dejstva nam pričajo, da smo se varali v marsičem.

„Učiteljski Tovariš“ ima sicer lepo število naročnikov; vendar bi jih imel po našem prepričanju lahko mnogo več. Saj nam je on v sedanjih kritičnih dneh svetovalec in kažipot neprecenljive vrednosti. Povedati pa moramo naravnost, da je zlasti mnogo tovarišic, ki imajo ob vsaki priliki kaj rade na jeziku besedo „jednakopravnost“, a kadar je isto izvrševati dejansko, takrat — umolknejo.

In kako je s „Popotnikom“? Izdajanje tega priznано izbornega našega lista bo treba ustaviti, ako se razmere v kratkem temeljito ne izboljšajo.

Listu smo oskrbeli lepo obliko, dober papir; pridobili vrlih sotrudnikov, izbornih strokovnjaških razprav; višja šolska oblastva ga priporočajo . . . vse nič! Tudi učiteljstva se je, žal, jel lotevati oni zli duh, kakor že mnogih stanov, da se ne vnema več v toliki meri za resno berilo. In to ni prav.

„Popotnik“ kot strogo znanstven list ima trajno vrednost za vsakega učitelja in za vsako šolo. Temeljem ministerskega razpisa z dne 15. decembra 1871, št. 2802, doseže lahko vsak učitelj, da si naroči „Popotnika“ sleherna šola. Smelo trdimo, da ako kaka šola doslej po tolikih priporočilih in priznanjih od merodajnih strani še ni naročena na „Popotnika“, je temu gotovo krivo čez mero brezbrizno učiteljstvo dotične šole. In koliko je takih šol! — — —

Ali je res naša, s tolikom trudom osnovana organizacija tako malo vredna, da ne more zagotoviti osiguranega obstoja take mu listu, kakoršen je naš dični „Popotnik“?!

Na noge tovariši, tovarišice! Ne dajmo, da bi se nam naši nasprotniki triumfujoč posmebovali — na razvalinah naše tolikrat povdarjene — zavednosti! Stóri vsak po svoji moči svojo dolžnost, in uspehi ne bodo izostali!

Vodstvo „Zaveze avstr.-jugoslovanskih učiteljskih društev“.

V Ljubljani, dne 24. marca 1901.

Tajnik:

Predsednik:

Blagajnik:

Drag. Česnik.

L. Jelenc.

Fr. Luznar.

Upravni odbor „Zaveze avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev“ je sklenil pri seji dne 8. t. m., da se bo vršila letošnja

XIII. glavna skupščina

o binkoštih, dne 25., 26. in 27. maja na Bledu.

Razpis natečaja.

Št. 172

III.

Služba stalnega okrajnega pomožnega učitelja.

Za okraje **Maribor, Slovenska Bistrica in Sv. Lenart v Slov. goricah** se ima služba stalnega okrajnega pomožnega učitelja z dohodki po II. krajnem razredu stalno ali začasno namestiti.

Prosilci naj vložijo svoje prošnje s pričevalom usposobljenosti in zrelostnega izpita, oziroma samo z zadnjim in pri prvem stalnem nameščenju z domovnico opremljene predpisanim potom pri okrajnem šolskem svetu **Sv. Lenart v Slov. goricah do 20. aprila 1901.**

Okr. šol. svet pri Sv. Lenartu v Slov. goricah,
dne 15. marca 1901.

Predsednik.

Razglas.

Izpiti usposobljenosti za občne ljudske in za meščanske šole se prično pri podpisani komisiji v letošnjem spomladnem roku dne **6. maja ob 8. uri zjutraj.** *)

Po predpisu opremljene prošnje dovoljenja dopusta k tem izpitom morajo priti predpisanim potom **najpozneje do 30. aprila t. l.** k podpisaneemu ravnateljstvu.

Maribor, dne 29. marca 1901.

Ravnateljstvo c. kr. izpraševalne komisije za občne ljudske in meščanske šole.

*) Baš isti dan se pričnejo izpiti tudi pred ljubljansko komisijo.

Uredn.

Naznanjam	
da je	
III. zvezek šolskih pesmi	
nabral in izdal Gabr. Majcen	
izšel v drugi izdaji.	
Cena mu je 80 vin. (brez poštnine).	
→ Dobita se še tudi prva dva zvezka. ←	
V Mariboru, dne 1. sušca 1901.	Viljem Blanke knjigarna.

POPOTNIK
izhaja 15. dne vsakega meseca
in stane
na leto 6 K, pol leta 3 K, četrt leta 1 K 50 h.

Naročnino

sprejema »Zavezin«
blagajnik **Fr. Luznar**, nadučitelj na Primskovem pri Kranju — Rokopise pa je pošiljati uredniku v Maribor.